

Gallring av böcker på svenska folkbibliotek idag
– hur kan den se ut?
Några exempel

ANN ÖSTMAN

Svensk titel: Gallring av böcker på svenska folkbibliotek idag-
hur kan den se ut? Några exempel.

Engelsk titel: Weeding in Swedish Public Libraries today-
what can it look like?Some examples.

Författare: Ann Östman

Färdigställt: Ht 2001

Handledare: Christina Persson, kollegium 4

Abstract: The main purpose of this thesis is to investigate how weeding of books is executed in some Swedish Public Libraries today. It tries to shed light on some of the problems and obstacles that may appear, and what criteria the staff according to their own statements apply when weeding. I also hope to find a model for weeding, based on the results of my investigation. The method I have chosen for my work is qualitative interview..

The results of my thesis indicate that weeding is not of top priority among the tasks executed by the staff of the investigated libraries. There are no written local policies for weeding, except for one very generally written, to aid the staff. Time for weeding is said to be sparse. Suggestions are delivered concerning different kinds of weeding aids, such as written weeding policies, handbooks on different literature genres, the possibility to call on expertise etc.

The model I propose suggest the use of written policies on bookstock management and overview, the use of a more systematic approach to weeding, the use of more discussion among the staff on weeding criteria and the use of weeding aids such as handbooks, computer systems etc.

Nyckelord: Gallring, kriterier, folkbibliotek, djupintervjuer,
gallringsdebatt

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	s.3
2. Bakgrund.....	s.4
3. Syfte och problemställning.....	s.6
3.1. Begreppsdefinitioner.....	s.6
3.2. Avgränsningar.....	s.7
4. Litteraturöversikt.....	s.7
4.1 Engelskspråkig litteratur.....	s.8
4.2 Nordisk litteratur.....	s.9
4.3 Svensk litteratur.....	s.11
4.4 Debatt.....	s.14
4.4.1 GÖK –projektet.....	s.14
4.4.2 Aktuell debatt.....	s.16
5. Metod.....	s.20
5.1 Material och metod.....	s.20
5.1.1 Litteraturöversikt.....	s.20
5.1.2 Djupintervju.....	s.20
5.2 Genomförande.....	s.21
5.2.1 Reflektioner kring forskarrollen.....	s.22

6. Resultat av intervjuundersökningen.....	s.22
6.1 Presentation av biblioteken.....	s.22
6.2 Gallringsmodeller.....	s.24
6.3 Kriterier.....	s.26
6.4 Motiv till gallring.....	s.26
6.5 Problem och hinder.....	s.27
6.6 Sammanfattande resultat av intervjuerna.....	s.28
7. Diskussion.....	s.29
8. Sammanfattning.....	s.33
Referenser.....	s.36
Bilaga nr 1. Intervjumanual.....	s.39

1. Inledning.

Gallring är ett evigt dilemma för bibliotekarier. Den skenbart enkla frågan om vad som skall gallras och vad som skall bevaras har diskuterats lika länge som det funnits bibliotek – det är i alla fall det intryck jag får när jag tar del av litteratur och forskning i ämnet. G. Edward Evans formulerar det så här i *Developing Library and Information Center Collections* (2000): ”The need to find space for collections is almost as old as libraries themselves” (Evans, s 406).

Det handlar ju inte bara om att rensa ut ting vilka som helst, utan böcker. Böcker är det medium jag koncentrerar mig på i min uppsats. Dessa kan betraktas ur flera aspekter, menar jag. Dels som produkter i sig, till yttre form och utseende präglade av den tid i vilka de framställts, dels ur innehållslig synvinkel, då de reflekterar sin tids normer och värderingar. De kan ha bevarandevärde ur historisk synpunkt, även om de innehållsmässigt är föråldrade. En annan viktig aspekt är den ekonomiska. Hur mycket av sitt bestånd har biblioteken råd att bevara idag och hur mycket kan det få växa? Lokaler kostar pengar. Har biblioteken råd att bevara böcker som inte lånas? Gallring, detta till synes enkla rutingöromål, för således med sig åtskilliga problem, väl värda att belysa. Med denna uppsats hoppas jag kunna bidra till detta.

Mitt intresse för gallring väcktes, då jag som assistent fick i uppdrag att effektuera gallring i den datoriserade bibliotekskatalogen på det folkbibliotek där jag arbetar. Gången var den, att den gallringsansvarige bibliotekarien placerade böcker som han beslutat skulle gallras i en bokhylla på mitt tjänsterum. Sedan skulle jag effektuera gallringen i den datoriserade bibliotekskatalogen. Vissa böcker skulle till olika magasinsavdelningar, andra skulle utsträngas helt ur beståndet. Denna arbetsuppgift fick mig att reflektera över frågor om urval och cirkulation. Hur väljer man ut vad som skall gallras, och på vilka grunder? Är det lika mycket skön- som facklitteratur som gallras? Om det gäller facklitteratur, gallras vissa ämnen mer frekvent än andra? Vad händer med boken som gallrats till magasin? Hur länge kan den stå där? Hur kan man vara säker på att göra rätt urval? Vad har gallringen för effekt på beståndet, och vad anser låntagarna? Märker de något över huvud taget? Detta var några av de frågor jag började reflektera över. Ungefär samtidigt deltog jag i en delkurs på Bibliotekshögskolan som behandlade verksamhetens organisation (verksamheten= biblioteksverksamheten). Beståndskunskap var ett moment i denna kurs, vilket ytterligare sporrade mig att reflektera över just gallring, och ytterst inspirerade mig till denna uppsats. Jag ville få en djupare inblick i hur man konkret sköter ett mediebestånd. Genom att välja att undersöka en aspekt av detta närmare, nämligen gallring, hoppades jag få just denna djupare inblick.

2.Bakgrund.

Vad finns det då för problem förknippade med gallring? Gallras det för lite, för sällan, för fejt har man snart inte tillräckligt stort utrymme för att hysa de medier man har i sin ägo på biblioteket (Slote 1997, s 3). Risken är då också överhängande att biblioteket härbärgerar föråldrat material, som inte längre är relevant för forskning/undervisning/kunskapsinhämtande (Evans 2000, s 406). Alltför stor trångboddhet i bibliotekets hyllor gör det också svårt att sköta samlingarna och gör det också svårt för låntagare och personal att hitta det som sökes (ibid. s 411). Inte bara ålder och mängd är viktiga variabler, utan även mediernas fysiska tillstånd. Trasigt, smutsigt och slitet material drar ner kvalitén på verksamheten i stort. Det torde ju slutligen ställa sig svårt att inför finansärer motivera en verksamhet som inte kan erbjuda god kvalitet, och där besöksunderlaget är vikande.

Idag ställs det dessutom allt högre krav på ett biblioteks effektivitet från brukarnas sida, i synnerhet från studerande. Antalet vuxenstuderande har ökat och därmed efterfrågan på kurslitteratur. Behovet av brukarundervisning accentueras och får därmed till följd att bibliotekspersonalen måste se på sina samlingar med kritiska ögon: går det verkligen att orientera sig på ett enkelt och lättfattligt sätt i samlingarna? Det är naturligtvis optimalt önskvärt för alla låntagare/brukare. Här kan gallring vara ett viktigt verktyg. I ett betänkande från Folkbiblioteksutredningen lyfter man fram två skäl för fortlöpande omfattande gallring:

- 1.Ett ekonomiskt.: Lokalytan är dyr. Varje bok...som inte används, innebär en kostnad ...
- 2.Ett dåligt gallrat bestånd innebär risk för att användaren får felaktig kunskap eller att relevant kunskap drunknar i mängden av inaktuellt material (SOU 1984 : 23, s 73).

Jag är medveten om att min källa här inte är speciellt färsk, men jag har valt att inkludera den ändå, eftersom jag anser att de skäl som lyfts fram fortfarande i högsta grad är relevanta. Biblioteken i min hemkommun är t ex åter satta under lupp, när ansvariga kommunpolitiker söker efter besparingsobjekt. Då har det visat sig vara av högsta vikt att kunna visa på ett väl gallrat aktuellt bestånd, för att det klart ska framgå vilken resurs biblioteket är för kommunens invånare ur både bildnings- och kultursynpunkt. Jag syftar här på folkbibliotekets uppgifter dels för bildning i bred bemärkelse, dels som kulturell arena och social mötesplats.

Vad innebär då gallring rent konkret? Gallring är den verksamhet som innebär att man från den för alla användare åtkomliga, öppna samlingen avlägsnar medier. Gallring kan innefatta tre steg:

- 1)Magasinerings. Biblioteket förfogar fortfarande över mediet, men användaren kan finna det av en slump.
- 2)Förpassning till lånecentral eller depåbibliotek.
- 3)Kassation. Man har låtit förstöra, sälja eller på annat sätt för gott gjort sig av med mediet.

Vad säger lagen? Än så länge är enbart vetenskapliga bibliotek bundna av några lagbestämmelser när det gäller gallring och det gäller endast svenskspråkigt tryck. När det gäller folkbibliotek finns det inte något stadgat i lag att man måste bevara. I Folkbiblioteksutredningen finner man följande passus:

”Som vi tidigare har påpekat måste bokbeståndet betraktas som levande och föränderligt. Det innebär att beståndet måste gallras i takt med inköpen. Det lokala folkbibliotekets aktiva bokbestånd bör i princip ha en konstant storlek, med förbehåll för att mängden skönlitteratur fortlöpande ökar något och att nya kunskapsfält motiverar en begränsad ökning av fackboksbeståndet”(SOU 1984 : 23, s 73).

I handboken ”Biblioteksadministration” kan man läsa:

”Lika viktigt som det kvalitativa bokurvalet är vid uppbyggnaden av ett biblioteks bokbestånd, lika viktig är den kontinuerliga översynen av densamma för att dess olika delar skall ha full aktualitet och kvakitetsvärde. På samma sätt som man uppställer riktlinjer för bokurvalet , borde man formulera regler för utgallring av vissa delar av bokbeståndet” (Möhlenbrock 1977, s 92).

Inte heller denna källa är ny, men jag anser att det är intressant att konstatera att vad som skrivits redan på 1970-talet i ämnet fortfarande kan vara aktuellt. Även Folkbiblioteksutredningen har ett avsnitt om översyn där det bl.a. står: ” Det kan finnas skäl att påminna om...att ett aktuellt, fräscht och begränsat bokbestånd på öppna hyllor bättre tillgodoser användarens behov – framför allt den ovane användarens - än ett bestånd som är så stort och komplett som möjligt” (SOU 1984: 23, s 72).

Vilka uppfattningar finns det i frågan om gallring? Bertil Quentzer, f.d. lärare i beståndskunskap på BHS, framhåller att det finns två starkt divergerande uppfattningar i frågan om hur man gallrar. Den vanligaste uppfattningen bland svenska bibliotekarier, menar han, är att gallringen i princip måste utföras så att varje verk granskas ett och ett. I engelskspråkig litteratur brukar den metoden kallas för ”subjective weeding” (Quentzer, 2000, s 19). Quentzer talar också om medvetna och omedvetna kriterier som styr gallringen:

- a) Man anser sig besitta eller kanske bör besitta sådan bokenkänedom att man kan avgöra vilka verk som kan gallras.
- b) Man känner sina användare så väl att man tror sig kunna avgöra vad de behöver eller vad de lämpligen skall få ha tillgång till.

Metoden där dessa uppfattningar styr, brukar som ovan nämnts, kallas ”subjective weeding” eller subjektiv gallring. Den andra metoden brukar betecknas ”objective weeding” eller objektiv gallring. ”Genom ett ... antal undersökningar har man kommit fram till två kriterier, som... bör styra gallringen. Det första är ett mediums ålder, det andra dess användning”(ibid., s 29).

3. Syfte och problemställning.

Syftet med min uppsats är att undersöka hur personalen gallrar böcker på några svenska folkbibliotek idag, samt belysa vilka problem och hinder som kan föreligga. Syftet är dessutom att belysa vilka aspekter som behöver tas i beaktande och vilka kriterier för gallring som personalen enligt egen uppgift tillämpar. Jag ämnar också försöka konstruera en användbar modell för gallringsförfarande på grundval av mina undersökningsresultat.

De problemställningar jag vill söka svar på för att uppnå mitt syfte är:

- Hur sker gallring på ett svenskt folkbibliotek idag?
- Vilka kriterier för gallring tillämpas ?
- Vilka motiv till gallring finns ?
- Vilka problem och hinder för gallring stöter bibliotekspersonalen på?

3.1. Begreppsdefinitioner.

För att klargöra vilken innebörd olika begrepp har i denna uppsats lämnas här definitioner på centrala begrepp.

Gallring: Den verksamhet som innebär att man från den för alla användare åtkomliga, öppna samlingen avlägsnar medier. Medier är i denna uppsats synonymt med böcker

Kassation: Man gör sig av med mediet för gott. Jag använder begreppen gallring och kassation synonymt.

Subjektiv gallring / Subjective weeding: Varje verk granskas för sig av en bibliotekarie innan det gallras.

Objektiv gallring / Objective weeding: Bibliotekspersonalen använder sig av objektiva kriterier vid gallringen, huvudsakligen ålder och användning..

Hyllperiod / Shelftime period: Den tidsrymd ett medium/en bok står på hyllan mellan två utlån.

Kärnsamling / Core collection: Den del av ett biblioteks samlingar som utgör själva kärnan, vilket i sin tur innebär att den står för den huvudsakliga utlåningen.

3.2 Avgränsningar.

Jag har fokuserat på gallring av böcker på folkbibliotek i min uppsats. Frågeställningar angående gallring av övriga medier på folkbibliotek är inte inkluderade.

4. Litteraturöversikt.

Jag har använt mig av olika sökmetoder för att få fram litteratur inom mitt ämne. Dels har jag använt mig av litteraturlistan från kursen "Verksamhetens organisation", momentet om Beståndskunskap i den biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildning jag just genomgår. I kurslitteraturen fanns användbara litteraturlistor. Jag har som distansstuderande haft god nytta av att kunna skicka in beställningar via e-post direkt till biblioteket, både på böcker och tidskriftsartiklar. Dels har jag också använt mig av olika databaser, huvudsakligen Högskolebiblioteket i Borås sökkatalog, samt Nordiskt BDI - index för att kunna göra bredare litteratursökningar efter nordisk litteratur om gallring. Jag har givetvis också sökt i Libris, både den med svensk och med utländsk titelinformation. Jag har också använt mig av Artikelsök, speciellt för att hitta svensk debatt. Tack vare en s.k. proxyserver tillhandahållen av biblioteket på högskolan, har jag även lyckats logga in och använda Mediearkivet för artikelsökning. Denna tjänst är annars avgiftsbelagd. Anledningen till att jag använt mig av Mediearkivet är att jag strävat efter att hitta debattinlägg i dagspress.

Jag har sökt efter debattinlägg för att försöka utröna om gallring är ett ämne som över huvud taget diskuteras i Sverige och vilka aspekter som i så fall diskuteras. Finns det någon diskussion om hur man gallrar, vilka kriterier som tillämpas för gallring? Vilka motiv till gallring finns det? Vilka hinder och problem stöter bibliotekspersonalen på? Att belysa denna debatt var inte syftet med min uppsats, men den var en hjälp för mig att ytterligare spåra åsikter i ämnet gallring i Sverige.

Min övergripande målsättning med litteratursökningen var att få en så bred bild av ämnet gallring som möjligt för att sätta in mitt arbete i ett större sammanhang. Vid urval av litteratur har jag givetvis hela tiden utgått från mina frågeställningar. Med utgångspunkt i frågeställningarna har jag försökt se hur dessa speglas i den litteratur jag läst, både i den svenska och den utländska litteraturen. Jag har under min litteratursökning funnit att det är det svenska materialet som är magrast och sparsammast. Jag har inte hittat någon regelrätt svensk monografi i ämnet. Av de nordiska länderna har jag till övervägande del hittat norsk och dansk litteratur - både böcker och artiklar. Den engelskspråkiga litteraturen har varit klart dominerande - både böcker och artiklar. Förklaringen till detta är att man helt enkelt bedrivit mer forskning på området i USA och England, och bedrivit den under en längre tidsrymd än i Sverige (Klasson s 31-36,39).

4.1 Engelskspråkig litteratur.

I den engelskspråkiga litteraturen har jag hittat många böcker av karaktären läroböcker och handböcker. Ett framträdande namn på området är Stanley J. Slote (1997). Slote gör i *Weeding Library Collections : Library Weeding Methods.*, först en genomgång av olika teorier för gallring samt en litteraturgenomgång. På detta följer praktiska

anvisningar beträffande gallringsarbete. Jag har valt att redogöra ganska ingående för Slotés metod, då hans verk kommit i ett flertal utgåvor och därför förefaller ha en central ställning inom gallringslitteraturen. Slote åberopas även av bl.a. Jens Thorhauge och Niels Ole Pors, vilket jag återkommer till längre fram i uppsatsen.

Författarens bestämda åsikt är att biblioteken gallrar för lite, och att bibliotekshyllorna därför innehåller "quantities of unused and unwanted materials" (Slote, 1997, s 3). Andemeningen, som jag uppfattar den, är att subjektiv gallring är otillfredsställande som metod (ibid., s 9 ff). Det faktum att gallring är tidskrävande, och därför inte utförs i tillräcklig utsträckning går att avhjälpa om man frångår det ensidiga användandet av subjektiva metoder, menar Slote. Syftet med hans framställning är bl.a. att ge anvisningar så att varje bibliotek ska kunna fastställa vilken dess "core collection" är, dvs vilka böcker som står för majoriteten av utlånen. De böcker det är mest osannolikt att låntagarna använder, the noncore collection, skall placeras i magasin, flyttas till andra bibliotek eller kasseras, beroende på bibliotekets övergripande mål. Slote's bärande tema är att en liten, väl gallrad samling genererar en högre användning av bibliotekets bestånd (ibid., 1977, xix). Han framhåller även ekonomiska argument för gallring (ibid., s 7).

Slote anger vilka mål för gallring biblioteket bör ha enligt hans uppfattning: De primära samlingarna bör bestå av en kärnsamling av de böcker som det är mest sannolikt att låntagarna använder. De återstående böckerna, dem det är mest osannolikt att låntagarna använder, icke-kärnsamlingen, skall placeras i sekundära förvaringsutrymmen, flyttas till andra bibliotek eller kasseras, beroende på bibliotekets övergripande mål och det potentiella värdet hos icke-kärnsamlingen. Kärnsamlingen bör behålla x procent av det som det är troligt blir använt i framtiden av den nuvarande samlingen. Slote beskriver beräkningsgrunder för att fastställa detta procenttal. Han nämner som exempel för ett litet folkbibliotek procenttalet 95 %.

Författaren ger vidare metodanvisningar för praktiskt arbete med gallring, bl.a. för att fastställa just kärnsamlingen. I samband med genomgången av dessa metoder understryker Slote att huvudpoängen med hans bok är att information om [böckernas] användning är den grundläggande information man behöver för "confident and simple weeding" (Slote, 1997, s 167). Han har även undersökt vilka hjälpmedel för gallring som kan finnas i de datoriserade bibliotekssystem som granskats. Alla de system han undersökte behöll datum för senaste cirkulation, tills boken användes igen. Då ersattes detta datum med ett nytt datum. Datorsystemen adderar så att man ser den totala användningen för varje volym. För att gallra rätt, är det nödvändigt att dokumentera och skriva in datum för senaste användning i tabeller innan det förstörs, för att kunna bestämma ett brytdatum för gallring. Slote redogör i detta sammanhang för hur en sk backupdator kan användas för att fånga in ovannämnda information (ibid., s 188).

Ett praktiskt exempel på gallring baserad på Slote ger Penelope McKee (1981). Hon beskriver i artikeln *Weeding the Forest Hill Branch of Toronto Public Library by the Slote method: A Test Case*, en användarstudie utförd vid biblioteket i Forest Hill, en filial till Toronto Public Library. Syftet med denna studie var inte, att som Slote skapa minsta möjliga kärna, utan att skapa en kärna som bäst skulle möta samhällets behov.

Resultaten efter två genomförda gallringar indikerar att årliga gallringar bör omfatta 5 % av samlingarna (ibid., s 298).

Både Slote och McKee anknyter till tidigare forskning. Ett viktigt exempel är när de hänvisar till en kvantitativ gallringsstudie utförd av Fussler and Simon, (1961), *Patterns in the use of books in large research libraries*. Dessa genomförde en kvantitativ gallringsstudie vid universitetet i Chicago. En av deras slutsatser lyder: "...past use over a sufficiently long period is an excellent and by far the best predictor of future use" dvs tidigare användning indikerar framtida användning (ibid., s 142). Denna anknytning till äldre forskning hittar jag inte alls i svensk litteratur eller artiklar om gallring. Orsaken är återigen, att biblioteksforskningen i Sverige inte har lika djupa rötter. Det finns inte så mycket att knyta an till (Klasson s 31- 36).

Ett annat bidrag med handbokskaraktär ger Evans (2000) i *Developing library and information center collections*. Författaren hävdar att utan ett pågående gallringsprogram kan ett bestånd åldras snabbt och bli svåränvänt (ibid., s 406). Eftersom olika bibliotek har olika kunder och mål, närmar de sig gallring från skilda synpunkter. Även om de grundläggande problemen är desamma, uppträder variationer i hur de väljer ut sina gallringskandidater och vad de gör med dem. Evans betonar brukar -efterfrågan som ett viktigt kriterium för urval och gallring (ibid., s 408). De motiv för gallring Evans tar upp överensstämmer ganska väl med motiv som tas upp hos Slote (Evans s 411, jfr Slote s 3-4). De omfattar: Spara utrymme, förbättra tillgängligheten, spara pengar, bereda plats för nytt material. Även hinder för gallring liknar de som nämns hos Slote (jfr Slote, s 5): Brist på tid, förhållning, rädsla för att begå misstag, rädsla för att kallas "bokbrännare".

Det finns fler verk att nämna, men jag har medvetet valt att begränsa mig här, då det inte är min avsikt att göra någon fullständig inventering. Det är dock värt att återigen påpeka att den mesta anglosaxiska litteraturen är handböcker.

4.2 Nordisk litteratur.

Bland nordisk litteratur har jag valt att lyfta fram några artiklar och en monografi som jag anser relevanta för mina frågeställningar. Detta material är ingalunda dagsfärskt, men frågeställningarna är fortfarande aktuella och det innehåll de tar upp belyser väl mina problemställningar, menar jag.

Grete Dahl (1982) framhåller i *Kveles lånerne av gamle boker?* att kassation är ett mycket känsloladdat och i bokstavlig mening brännbart ämne. Anledningen till att vi kasserar är inte bara platsproblem, menar hon. Hon har satt upp fyra punkter över vad som är gallringsbart:

- 1.Slitna,"snuskede" och smutsiga böcker (smutsiga böcker är dålig PR för biblioteket)
- 2.Föråldrade böcker
- 3.Ständigt oanvända böcker

Föråldrade böcker gäller främst facklitteratur. Här gör Dahl en distinktion mellan huvud- och filialbibliotek. Filialerna skall inte vara bokmuséer, men ha ett aktuellt och överskådligt utbud. Mekaniska kriterier kan inte sättas upp, man måste även bedöma fackmässigt. För huvudbibliotek är saken inte så enkel. Här bör samkataloger konsulteras, menar Dahl. Finns exempelvis en äldre tidskriftsårgång någon annan stans, företrädesvis ett universitetsbibliotek, ska den inte ta upp plats på ett folkbibliotek. Inom vissa områden såsom t.ex. juridik är det farligt att inte gallra. Reseskildringar bör man vara uppmärksam på, då de kan innehålla rasistiska skildringar. Handböcker, ordböcker är andra exempel på områden där man bör vara uppmärksam. Det klassiska argumentet att det alltid är någon som efterfrågar den bok du just gallrat bemöter hon med att det självklart alltid kommer att finnas enskilda låntagare som frågar efter enskilda kasserade böcker, men av den orsaken kan vi inte göra filialen till ett museum. Den professionella inställningen är att skaffa dessa böcker från en central. Biblioteksmaterial skall vara levande. Det kostar att ha onyttigt material stående. Även inaktuell litteratur upptar arbetskraft och lägger dessutom beslag på dyr hyllplats. Avslutningsvis betonar hon det omöjliga i att framställa riktlinjer för kassation. Var och en må använda sitt förnuft och sin bokkunskap, menar hon. Eventuellt får man söka experthjälp. Bristfällig gallring kan medföra att låntagarna kväljs av bokmassan, och allt det gamla skymmer nya och aktuella ting. Det uppstår ett falskt platsproblem samtidigt som utlåningstalet går ner.

Jens Thorhauge (1984) påpekar inledningsvis i artikeln *Skonlitteraer kassation i folkebiblioteker* att kassation är påbjudet i lag på danska folkbibliotek. I bibliotek efter bibliotek finner man dock samma användarmönster: Att böckerna i realiteten efter några år är utlästa. Är det verkligen så att biblioteken skall ha böcker stående som inte använts på fem-sex år? Thorhauge lägger fram en hypotes att kassation avgörs av två storheter, nämligen användning och kvalitet. I skönlitteratur är kvalitet "litterär kvalitet" och litteraturhistorisk status. Ju större litterär kvalitet en titel har, desto större tolerans har bibliotekarien för dess bristande användning. Omvänt blir en utnött titel av ringa kvalitet bara ersatt eller återanskaffad om den är "oumbärlig" från en nyttsynpunkt. Bibliotekariens och låntagarens värdering sammanfaller inte alltid. Bibliotekarien försöker ta med låntagarvärderingar i sina bedömningar. Vård och kassation på danska folkbibliotek sker på grundval av ett skön, som är baserat på en rad generella mål och värderingar (bibliotekslagen) men som också i stor utsträckning är subjektiv. Kassation pga slitage utgör dock en betydande del av gallringen vid alla bibliotek. De väsentligaste orsakerna till otillräcklig bokvård är bristande tid, tillräcklig plats, metodisk osäkerhet samt bristande administrativt fastställande av en arbetsgång eller brist på en fast organisation av uppgifterna, anser Thorhauge. Författaren refererar till amerikanska undersökningar utförda av Slotte som visar att kassation av oanvänt material alltid leder till högre utlån. Thorhauge anser Slottes metod vara den bästa kvantitativa metoden för kassation, "baserad på antagandet att framtida användning av ett bokbestånd mest säkert kan bestämmas genom att undersöka den tidigare användningen" (Thorhauge, s 52). En annan väg till framgång är kvalitativ. Den tar ställning till böckernas innehåll och karaktär. Fördelen med kvalitativ metod är att den från början kan ta med i beräkningen de kulturpolitiska mål som är styrande för danskt biblioteksväsen.

Avslutningsvis menar Thorhauge att det bibliotekariska ”skön” fortfarande är en avgörande faktor. Målet är att göra detta ”skön” så fackligt kvalificerat och snabbt som möjligt och det kräver att förutsättningarna definieras (ibid., s 67). Det krävs också att det etableras funktionella referensramar. Artikelförfattaren för bl.a. fram tankar om olika hjälpmedel i form av handböcker, recensioner osv.

Niels Ole Pors (1994) går ej att förbise i detta sammanhang, även om hans verk *Tilgaenglighed og graesning -om bibliotekernes brugere materialer og servicekvalitet* är något föråldrat. Han gör bl.a. en systematisk genomgång av kassation och dess olika aspekter, och går igenom kriterier och metoder, och refererar även han till Slotte (se t.ex. s 160, a.a.). En intressant aspekt Pors tar upp, är att många bibliotek genomför en kassation i samband med att beståndet datoriseras, en kassation som annars inte skulle ha blivit gjord (Pors, 1994, s 144). Pors vill visa på olika metoder som kan användas vid kassation. Han menar att de metoder han gått igenom, under förutsättning att de används systematiskt och fortlöpande, frigör tid till det personliga och kvalitativa förmedlingsarbete som är meningen med den bibliotekariska professionen (ibid s 168). Detta är dock inte hela sanningen, påpekar han. I verkligheten kräver metoderna tid, och det krävs regelbunden användning. Ytterligare tid fordras för materialinsamling och analys. Det tar tid från andra aktiviteter. Pors förutsäger att även automatiserade system i framtiden lätt kommer att kunna samla in upplysningar. Han menar att kombinationen kvantitativa ramar och kvalitativa beslut alltmer kommer att krävas om man beaktar de vanskliga resursmässiga problem som många bibliotek står mitt i (a.a., s 168).

4.3 Svensk litteratur.

I detta avsnitt har jag medvetet valt att inleda med äldre litteratur i ämnet, då jag haft en önskan att spegla och knyta an till vad som tidigare diskuterats och gjorts på svensk botten. Jag har även här gjort mitt urval med utgångspunkt i mina frågeställningar om hur personalen gallrar, vilka kriterier för gallring personalen använder, vilka motiv till gallring personalen har samt vilka problem och hinder personalen stöter på.

Att välja är politik. En debattbok om bibliotekens medieval (1978) innehåller just debattinlägg om bibliotekens medieval. Bland medförfattarna återfinns Anna-Lena Höglund vid denna tid bibliotekschef i Norrköping, som i sitt bidrag ”Att välja medier till ett större bibliotek” skriver så här om gallring:

...”jag menar bestämt att biblioteken gallrar för litet. Alltför ofta ser man gamla slitna och inaktuella böcker i bibliotekens hyllor. ”Hon fortsätter:” I Norrköping har vi en generell regel...gallra 8 % av bokbeståndet. Jag tror det är nödvändigt att bestämma hur mycket man skall gallra och följa upp hur besluten följs för att ständigt hålla diskussionen levande” (ibid., s 50) .

Hon anser det vara svårt att fastställa exakta normer i analogi med antal band/invånare, men anser att om tillväxt av beståndet skall ske, bör den äga rum vid huvudbiblioteket och ej filialerna. Höglund menar att diskussionen om dessa viktiga frågor saknas helt i Sverige. Hon anser att det finns ett starkt motstånd bl.a. hos Kommunförbundet mot att skapa normer för biblioteksverksamheten, men menar att det ändå ”börjat engagera sig

mer i bibliotekssaken de senaste åren”(ibid., s 51). Som exempel nämner hon en rapport från förbundet om ett utvecklingsarbete kring gymnasiebibliotekens funktioner i vilket projektgruppen redovisat relationstal för beräkning av resursbehov för gymnasieskolans bibliotek. Sådana analyser och utredningar skulle folkbiblioteken vara mycket betjänta av, skriver hon (ibid., s 51).

Konferensen ”*Bookstock management in public libraries* (1984)” i Tylösand hade bl a som avsikt. att initiera en diskussion om bibliotekens mediabestand. I förordet till den sammanställning med samma titel som gavs ut året därefter, skriver Barbro Thomas, Margareta Törngren och Bertil Quentzer (1985): Termen ’book stock management’ saknar svensk motsvarighet. Det betyder dock inte att fenomenet skulle sakna intresse för de svenska folkbiblioteken. Tvärtom syntes det i högsta grad angeläget att aktualisera ett av de svenska folkbiblioteken så försummat område.” De fortsätter: ”Det torde stå utom allt tvivel att det är angeläget att folkbiblioteken skaffar sig bättre kunskaper om och insikt i hur vi bäst hanterar media -beståndet. Dvs hela förloppet från urval till gallring.” Anna –Lena Höglund har också här ett bidrag, ”Från inköp till utrantering” där hon bl.a. säger : ” Översyn leder för det första till en GALLRING av bokbeståndet. Det är oerhört viktigt för ett bibliotek att ha aktuell litteratur.” Hon fortsätter: ”...böckerna får inte ge föråldrade uppgifter... naturligtvis får de heller inte vara smutsiga och fula” (s 19). Bertil Quentzers bidrag heter ”*Gallring*” . Han motiverar inledningsvis varför ett specialarbetet om gallring (se nedan) fogades till konferenshandlingarna och framhåller att undersökningen visar att gallringen på många håll är eftersatt. Det som sedan redogörs för, står att läsa i något uppdaterad form i Bertil Quentzers kompendium som nämnts tidigare i uppsatsen (se s 3 i uppsatsen).

Christina Johansson och Ingrid Olsson (1984) har skrivit det specialarbete, *Gallring på folkbibliotek* som hänvisas till ovan. Målsättningen med detta arbete var att ta fram och belysa några viktiga synpunkter på gallring vid folkbibliotek, eventuella problem och vad dessa i så fall består av. Undersökningen består dels av litteraturstudium, dels av en intervjuundersökning. I sin konklusion skriver författarna: ”Undersökningen visar att biblioteken i stort sett har liknande gallringskriterier. Samtliga ...uppger att de gallrar slitna och föråldrade böcker.” De fortsätter: ”Däremot råder det delade meningar om huruvida man ska gallra outnyttjade böcker. Slote’s automatiska gallringsmetod förespråkas inte av någon. Den fackmässiga bedömningen är alltid nödvändig. Många bibliotek gallrar även av kvalitetsskäl ” (ibid. s 19- 21) .

Vidare redogör de för att biblioteken anser att de gallrar för lite samt att gallring anses vara en kvalificerad bibliotekarieuppgift. Man använder inga direkta hjälpmedel, däremot får man indirekt hjälp via sambindningslistor mm. Det mesta av det utgallrade slängs eller går till pappersåtervinning. Den litteratur bibliotekspersonalen är tveksam till skickas till depåer, vilket uppfattas som en lättnad. Målet med gallringen på biblioteken är att ha ett fräscht och aktuellt bokbestånd och samtidigt ha tillgång till klassiker. Bibliotekspersonalen påpekar att folkbiblioteken inte skall vara arkiv. Johansson och Olsson menar att uppfattningen att biblioteken inte prioriterar gallring särskilt högt bekräftas av deras undersökning. Gallring är ett problem och ett dåligt samvete. Den främsta orsaken är brist på tid. Vilka avdelningar som upplevs som svåra respektive lätta att gallra beror till stor del på bibliotekariernas intressen. Som hjälpmedel önskar biblioteken centrala gallringslistor, undervisning om gallring på

Bibliotekshögskolan, fortbildning i ämnet samt en fortlöpande diskussion i ämnet. Johansson och Olsson ger avslutningsvis några förslag till lösning (s 21):

- Gallring ska ingå i bibliotekariernas befattningsbeskrivningar.
- Bibliotekarierna ska ha ansvar för olika ämnen och gallra inom dessa.
- Gallring bör ske regelbundet och särskild tid för detta ska avsättas.
- Samarbete är nödvändigt, ...lokalt med fackexperter på orten...centralt i form av gallringslistor.

Den teoretiska aspekten på gallring kan aldrig på samma sätt få en slutgiltig lösning, hävdar de. Där krävs: Ständig diskussion av kriterier, principer och bibliotekens målsättning. Därefter finns förutsättningar för att utforma lokala gallringsplaner och målsättningar där gallring ingår. Det krävs även utbildning där det ges tillfälle att studera och diskutera dessa frågor.

Per Möller och Jozsef J. Somi (1985) redogör i *Gallrings- och exponeringsexperiment vid Högsbotorpsbibliotek i Göteborg* för ett gallrings- och exponeringsexperiment de utfört vid Högsbotorpsbiblioteket i Göteborg. Enligt direktiv från Göteborgs Stadsbibliotek/ Högsbo -torpsfilialen skulle 25 % av beståndet, barnavdelningen och avdelning R undantagna, gallras och magasineras. Den metod de använde var kvantitativ, baserad på tidigare användning av bokbeståndet. Målet uppnåddes efter tre gallringsomgångar. Metodsvarigheter uppstod då det på bibliotekschefens önskemål infördes subjektiva gallringskriterier (ibid.,s 12). Dessa subjektiva inslag innebar att experimentet endast till ringa del följer en av Stanley J. Slote anvisade metoden. Slotess huvudkriterium, den tidigare användningen, var huvudkriterium även i detta experiment, skriver författarna. Nästa steg var att utnyttja det hyllutrymme som uppkom genom gallringen. Detta uppnåddes genom systematisk exponering av böckernas framsidor. Författarnas hypotes var att antalet utlån kan ökas genom gallring och exponering utan någon väsentlig ökning av nyförvärv. Möller och Somi skriver inget om resultatet av experimentet, då man inte ville föregripa den utvärdering som skulle göras följande år (1986).

Ovannämnda experiment utvärderas av Pär Edin och Kristina Nilsson (1986) i specialarbetet *Högsbotorpsprojektet : Utvärdering av ett gallrings- och exponeringsexperiment i Göteborg* . De lyfter fram följande:

- Den oro man känt från biblioteket - att kvalitetslitteraturen skulle försvinna till förmån för lättare underhållningslitteratur visade sig till stor del vara obefogad.
- Efterfrågan på de gallrade böcker som placerats i magasin, blev mindre än man väntat sig.
- Exponeringsmodellen visade sig lämplig endast på avdelningen för skönlitteratur. På fackavdelningen innebar den att ständigt samma ämnesområden blir exponerade.
- Vid jämförelse med andra biblioteksfilialer har Högsbotorp klarat sig bättre än de andra, trots att trenden med sjunkande utlåningssiffror är allmän.
- Den negativa utvecklingen har hejdats för skönlitteraturen.
- Utlåningen av facklitteratur har ökat och stigit till en tidigare nivå. Detta stöder tesen att radikal gallring kan leda till fler utlån (ibid., s 13)

Utlåningsstatistiken ger inte underlag för utvärdering av effekterna av gallringen och exponeringen var för sig.

4.4 Debatt

I följande avsnitt av min uppsats, söker jag spegla något av den gallringsdebatt som förekommit i Sverige. Jag inkluderar dessa debattinlägg för att belysa vilka åsikter i ämnet gallring som framlagts och för att ge exempel på några aktörers olika synsätt.

4.4.1 GÖK –projektet.

Orsaken till att jag inkluderar ett avsnitt om det sk. GÖK- projektet i uppsatsen är att det gav upphov till mycket diskussion om bl.a. just gallringsfrågor. Min avsikt är inte att fördjupa mig i GÖK- projektet och alla dess aspekter, men jag har valt ut det som jag anser vara relevant för mitt arbete. Sofia Malmberg (1996) redogör i sin magisteruppsats *Ett fönster till den stora biblioteksvärlden* för GÖK -projektet, med tyngdpunkt på Linnéstadens bibliotek i Göteborg. Jag bygger min framställning på denna uppsats i det som följer.

GÖK, som projektet kom att kallas, står för de tre deltagande kommunernas begynnelse- bokstäver: Göteborg, Örnsköldsvik och Kalmar. Projektet startade 1993 respektive 1994 och finansierades av Statens Kulturråd. De tre biblioteken fick tillsammans 2,5 miljoner kronor. Enligt överenskommelse skulle den lokala kommunala budgeten bidra med minst lika mycket. Förebilden för GÖK – projektet var det tredelade biblioteket i staden Gütersloh i Tyskland, dit Statens Kulturråd 1990 bekostade en studieresa. Det tredelade biblioteket innebär att biblioteket delas in i tre zoner med olika innehåll och syfte. Först en mer lättillgänglig zon, sedan en zon med mer traditionell uppställning och slutligen ett magasin. Närzonen ska i synnerhet locka de ovana och förvirrade låntagarna in i biblioteket. Där ska låntagarna finna det nya, efterfrågade och attraktiva beståndet. Böckerna exponeras med framsidan mot besökaren. Bokomslagen lockar fler till läsning än anonyma bokryggar, menar man. Medierna skyltas upp i ämnesgrupper. Allt ska vara överblickbart och lätt att hitta. Längre in finns en zon med mer traditionell uppställning, dock har man fört samman närbesläktade ämnen. Det är mediets ämne som är det väsentliga, ej dess form. Här placeras böckerna när de inte längre har så hög utlåningsfrekvens. Den tredje zonen är magasinet där böckerna placeras tätt. Där placeras man medier som inte har så hög utlåningsfrekvens.

De tre svenska biblioteken var sinsemellan mycket olika, vilket var avsikten från Statens Kulturråd. Man ville se hur projektets idéer kunde appliceras på olika biblioteksverksamheter:

Linnéstaden som nyöppnat stadsdelsbibliotek, Örnsköldsvik som huvudbibliotek (med en relativt öppen inställning gentemot populärlitteratur), Kalmar som länsbibliotek och med hela bibliotekssystemet med i projektet. Följande riktlinjer (som biblioteken fritt fick applicera) utgick från Statens Kulturråd:

1. Omprövning av kvalitetsbegreppet
2. Höjning av servicekvaliteten
3. Låntagaranpassning och ökat brukarinflytande
4. Prövning av vad folkbildningsbegreppet innebar för 1990-talets folkbibliotek.

Malmberg skissar en bakgrundsbild av svenska förhållanden, där 1980-talet innebar ett smärtsamt uppvaknande för många bibliotek när utlåningssiffrorna började sjunka. Det minskade antalet utlånades dels bero på kabel-TV och videos genomslagskraft, dels på att människors realinkomster ökade, vilket gav ökat utrymme för bokinköp. Hon omnämner den s.k. "ESO-rapporten", där det bl.a. efterfrågades en omprövning av resurserna. Budgetnedskärningar, minskade utlåningssiffror och krav på kostnadseffektivitet låg bakom tankarna på det som småningom skulle benämnas GÖK - projektet (ibid., s 4). Statens Kulturråd ansåg att biblioteksverksamheten var mer anpassad till personalen än besökarna, och ville skapa en verksamhet mer inriktad på användarnas behov. Debatten har, menar Malmberg, fått en tydlig inriktning på populärlitteraturens vara eller icke vara på biblioteket och har varit helt inriktad på skönlitteratur. Detta trots att GÖK -projektets idéer i lika hög grad rör facklitteratur. Det har hos GÖK - projektets kritiker funnits en oro för att biblioteket skall översvämmas av dålig underhållningslitteratur. Resultat från Comediautvärderingen, utförd på uppdrag av bl.a. Statens Kulturråd, har visat på att denna oro varit obefogad, framhåller Malmberg (ibid., s 125).

I en artikel i Biblioteksbladet med titeln *Göken lever vidare*, ger Birgitta Modigh, Kulturrådets handläggare i GÖK - projektet, sin syn på den debatt projektet givit upphov till: "I massmedia...inte minst i debatten om GÖK - projektet, förefaller idealbilden av biblioteket vara det slutna boktemplet fyllt med böcker (=skönlitteratur) från golv till tak. Var finns låntagaren i den bilden? Den stökiga tonåringen? Bibliotekens läsfrämjande och för all del också informerande uppgift har helt kommit bort. Man glömmer att folkbiblioteken inte har något bevarandansvar och att det finns en fungerande lånekedja" (Modigh, 1993, s 99).

Vad var det då som väckte debatten? Anders Johansson (1995) citerar i tidskriften *Författaren* i artikeln *Tilltufsad GÖK piffas upp på nytt*, Erik Hedin: "Man skäms över att vara bibliotekarie i Kalmar län" "Hedin", fortsätter Johansson, "syftade på den exempellösa utgallringen av böcker ur länsbibliotekets samlingar. Kulturchefen och planeringssekreteraren i Kalmar hade överbjudit varandra: 100 000 volymer skulle bort" (A. Johansson, s 16). Det som stod i fokus var inte minst utgallringen av den s.k. Rosénska donationen, som hade utgjort grunden för biblioteket i Kalmar. Kalmars gallring ledde till att Kulturrådet där en tid drog tillbaka sina pengar. Malmberg skriver: "Att gallringen så starkt kom att sammankopplas med GÖK -projektet upplevs nog av ...Kalmar i synnerhet, som lite olyckligt, man har efteråt insett att det var fel tidpunkt att gallra. Debatten har pga den så uppmärksammade gallringen blivit lite snedvriden ...frågorna om bokurval, låntagar -inflytande och arbete för att göra biblioteket mer lättillgängligt försvann...och överskuggades av gallringsförfarandet" (Malmberg s 80-81).

I en artikel i Svenska Dagbladet 28/11 1995, "GÖK - projektet inte så skadligt" går Harry Järv igenom de olika turerna, inklusive Kalmars gallringsförfarande, men

konkluderar avslutningsvis: "GÖK -projektet framstår...vid närmare påseende som onödigt, men hanterat med sunt förnuft är det inte så skadligt som det såg ut innan kritiken lyckades dämpa nyordningsentusiasmen i Kalmar." I en replik på denna artikel skriver Bengt Hjelmqvist i Svenska Dagbladet 28/12 1995 under rubriken *Folkbibliotekens plikt att gallra*: "Pressdebatten har till stor del handlat om bibliotekens gallring i sina bokbestånd. Det är folkbibliotekens privilegium och plikt att utrangera föråldrad litteratur från sina öppna hyllor. Den som besöker ett folkbibliotek skall mötas av ett aktuellt och attraktivt bokbestånd. De böcker som plockas bort hör hemma i magasinet. I vilken utsträckning gallring skall ske också i magasinet är en fråga om omdöme och utrymme." Dock är även Hjelmqvist kritisk till Kalmargallringen: "Ett hurtfriskt försök i Kalmar att i anslutning till GÖK - projektet sälja ut böcker ur en äldre donation stoppades med rätta. Kommunala bibliotek med gamla samlingar, i regel härrörande från tidigare stifts- och läroverksbibliotek har självfallet ett ansvar för det kulturarv som böckerna representerar - det var förutsättningen när staten för några tiotal år sedan överlämnade äganderätten till kommunerna."

4.4.2 Aktuell debatt.

I detta avsnitt har jag sökt sammanställa de mest aktuella inlägg jag funnit .Jag är medveten om att alla inlägg inte är debatt, men har inkluderat även inlägg av en annan karaktär när jag ansett att det knutit an på ett relevant sätt till debatten.

Joacim Hansson (1996) står bakom en artikel i Kulturpolitisk tidskrift med titeln "*Folkbibliotekens förhållande till äldre bokmaterial i ett kulturpolitiskt perspektiv*". Artikeln bygger på dokumentstudier och två intervjuer, den ena med en bibliotekarie, den andra med en antikvariatsbokhandlare. Författaren fokuserar uppfattningar om folkbibliotekens hållning till boken och då speciellt till sitt äldre bestånd. Utgångspunkt för artikeln är ett seminarium "Vad ska biblioteken göra av gamla böcker" vid Bok- och Biblioteksmässan i Göteborg hösten 1995. Hansson menar att diskussionen fokuserade ett ämne som blivit allt viktigare i diskussionen om bibliotekets roll i samhället. Den har sitt ursprung i frågan om vilket kulturellt perspektiv som ligger till grund, och bör ligga till grund, för synen på bibliotekens arbete som förmedlare, inte bara av "information" i vid bemärkelse, utan även av ett litterärt och bokligt kulturarv (Hansson, s. 24).

Hansson går vidare in på ett eventuellt samspel mellan folkbibliotek och antikvariat. Utgallrat material kan gå in i ett antikvariskt kretslopp. Biblioteken kan nyttja den antikvariska bokhandeln för inköp av litteratur som annars kan vara svår att få tag på pga kort lagerhållningstid hos förlag och bokhandel (ibid., s 25). Folkbiblioteksutredningen (SOU 1984: 23) formulerar folkbibliotekens uppgift som delad i en kulturuppgift och en informationsuppgift .Denna senare uppgift har kommit att sätta den informationsteknologiska utvecklingen i centrum, menar Hansson. Om något bokligt bevarandeuppdrag nämns ingenting. I Kulturutredningen från 1995 (SOU1995: 84) diskuteras folkbiblioteken i första hand utifrån sin roll som kulturinstitution. Den bild av boken som en mycket lågt prioriterad, eller förbisedd, del i vårt kulturarv som framträder i statliga dokument återkommer även internationellt. "Gallringen i Kalmar kan ses som ett gott exempel på den vårdslöshet som blir

resultatet av att signalerna från folkbiblioteksutredningen och, i olika sammanhang KUR, jämte krav från lokala och regionala beslutsfattare, tvingar folkbiblioteken att prioritera ett kortsiktigt tänkande och en kultursyn byggd på en naiv övertro på det nyas exklusiva värde” (Hansson, s 26).

Anna-Lena Höglund (1997), efterlyser i *Äntligen en riktig fråga! Undersökning av referensverksamheten vid sex huvudbibliotek i Östergötland*, en djärvare inköpsprofilering av beståndet med inriktning mot vad som verkligen används och efterfrågas. För det krävs tydlig ledning och styrning och en pågående diskussion mellan biblioteksledning och bibliotekarier. Varje bibliotek med självvaktning bör ha en nedskrivna policy för hur beståndet skall se ut. Hon menar vidare att de målsättningar som finns idag är övergripande, men att en mer praktisk handbok behövs som talar om vad det egna biblioteket skall satsa på för slags litteratur och varför. Hur man skall hantera de olika ämnesområdena, vilka som skall prioriteras framför andra, vad som skall behållas i magasin när böckerna inte längre är frekvent efterfrågade och kanske inte helt aktuella och vad som skall gallras. Höglund menar att det är bibliotekschefens sak att initiera ett sådant dokument (Höglund 1997a., s 121).

Nämnas bör att Anna – Lena Höglund tillsammans med Christer Klingberg nyligen författat en handbok, *Strategisk mediehantering för folkbibliotek* (2001). Denna publikation är dock så ny att jag inte hunnit få med den i min uppsats.

Anna-Lena Höglund (1992) menar i *Mäta för att veta : Om metoder för att mäta biblioteks verksamhet* att gallring av böcker i folkbibliotekens bestånd är en känslig fråga, många upprörs när man låter böcker försvinna ur hyllorna. Hon framhåller vidare att det förefaller som om gallring och annan mediahantering är ett mindre problem i t.ex. England och USA än i Sverige. Där finns både forskning och många rapporter som presenterar gallringsmetoder och diskuterar mediahantering. Att bokbestånden behöver gallras är en självklarhet för de allra flesta biblioteksanställda - en diskussion om måttet för gallring hänger nära samman med en diskussion om bestånd och nyförvärv. Talar man om beståndens storlek och nyförvärvens antal aktualiserar det med nödvändighet också gallringsgraden. (Höglund 1992b, s 24.) Den kan mätas i procent av nyförvärven (ibid., s 26). Gallringsgraden bör variera beroende på bibliotekets inriktning och mål. Ett stort huvudbibliotek, som kanske också är länsbibliotek, måste spara fler böcker än ett filialbibliotek. Kriterierna för utsortering bör uppmärksammas noga oavsett vilken typ av bibliotek det gäller (ibid., s 26). Författaren anser att det inte förs någon seriös debatt kring gallringsproblematiken. Detta fast den bör vara en naturlig och inte mer kontroversiell del av mediehanteringen än urvalsproblemet. Problemet med att bibliotekarier har svårt att gallra facklitteratur då de saknar specialkunskaper inom det aktuella området bemöter hon: “Bibliotekarien måste inte ha sådana kunskaper. En professionell mediehantering innebär att bibliotekarien följer utgivningen inom ett ämnesområde, har kännedom om auktoriteter inom området och vet vem som vid behov kan kontaktas för att bidra med information inför gallringsarbetet”(Höglund 1992b, s 24- 25).

Professionalism är en fråga om kunskap och erfarenhet, menar hon. Hon anser också att man måste skaffa sig sådana kunskaper att man kan bedöma om boken har ett värde utöver aktualiteten för att kunna avgöra om boken skall gallras ur beståndet eller flyttas

till magasin (ibid., s 25). Hon understryker vidare att ämnesreferenter bör finnas vid större bibliotek och bokinformationsmöten för all personal i yttre tjänst bör anordnas regelbundet. Höglund menar också att strukturen med länsbibliotek, lånecentraler och depåbibliotek garanterar att ett äldre bestånd bevaras inom folkbibliotekssfären. Det ankommer på huvudbibliotek och länsbibliotek att spara lokal litteratur. Systemet gör det möjligt för en filial att gallra radikalt. Där kan gallringstalet fullt ut motsvara antalet nyförvärv (a.a., s 25).

I detta sammanhang anser jag det vara lämpligt att referera en artikel, som inte är ett debattinlägg. Detta därför att den är författad av en aktör verksam vid en viktig pusselbit i sammanhanget nämligen Mari Printz Norell vid Umeå depåbibliotek. Printz Norell (1998) ger i sin artikel *Umdp – dold (?) resurs i norr*, inledningsvis en kort bakgrund och historik till depåverksamheten, och framhåller att den är en relativt ny, men inte okomplicerad företeelse inom biblioteksvärlden. Statens kulturråd beslöt på 1970-talet att stödja tre depåer och inte alla de dryga tjugotalet länsdepåer som vuxit fram. De tre depåbibliotek som fick detta stöd knöts till lånecentralerna i Malmö, Stockholm och Umeå, och de fick ett regionalt ansvar. Kommun- och länsbiblioteken skulle via depåerna kunna återanskaffa äldre titlar som ej var möjliga att köpa via bokhandel eller förlag. Detta medförde en omständlig och tids- och utrymmeskrävande dubbelthantering. Denna service är nu borttagen. Efter utredande kom våren 1991 riksdagsbeslut om en enda central depå för de svenska folkbiblioteken. Den lokaliserades till Umeå och fick ett nationellt ansvar, men fortfarande är det så att Invandrarlånecentralen i Stockholm har depåfunktion för den s k invandrarlitteraturen - och för skolspråken finns ingen depåfunktion alls. Umeå Depåbibliotek har varken arkiv - eller bevarandansvar, och får heller inte något pliktleveranssexemplar. Depåbiblioteket skall spara svenska monografier, både fack- och skönlitteratur, såväl vuxen - som barn- och ungdomsböcker, ett ex av varje titel och upplaga. Gallring sker kontinuerligt i det oinlagda materialet och den är i ungefär samma storleksordning som leveranserna, skriver Printz Norell. Samlingarna är konstant 160-170 000 volymer. Personal från depån kan komma ut till enskilda bibliotek för att kolla större bokbestånd på plats. Det är kanske aktuellt vid mer omfattande magasinsgallring, filialnedläggelse etc, avslutar Printz Norell.

Anna Dahl (1999), redogör i *Talking stock : collection development into the 21st century. Rapport från ARLIS / UK & Irelands Annual Conference* för en konferens hållen vid Univeristy of Warwick, Coventry, 22-25 juli, 1999 . Anna Dahls intresse för konferensen väcktes då hennes huvudsakliga arbete vid Konstbiblioteket består av förvärv. I konferensens tema ingick en rad frågeställningar som hon dagligen stöter på, bl.a. Skall man gallra, och vad skall i sådana fall gallras? Dahl citerar James Bettley, chef för Collection development på National Art Gallery vid Victoria and Albert Museum i London: Riktlinjer för förvärv i all ära, men dess måste kompletteras med riktlinjer även för gallring. Ett bibliotek kan aldrig säga sig ha god kontroll över sitt bestånd om det inte finns en policy för vad man bör avyttra och hur det skall göras. Bettley är ordförande i ARLIS / UK & Irelands arbetsgrupp som dragit upp riktlinjer för hur gallring kan utföras. Han menade också, skriver Dahl, att gallring är ett göromål mer krävande än förvärv. Oavsett hur man ser på detta är gallringsproblematiken ett område man måste fokusera på i framtiden mer än man tidigare har gjort.

Jag har inkluderat denna artikel för att jag anser det vara av intresse få med en tämligen färsk konferensrapport som berör mitt ämne, till yttermera visso en rapport skriven av en bibliotekarie som huvudsakligen arbetar med förvärv, om än ej på folkbibliotek. Frågeställningarna är ju lika aktuella på ett folkbibliotek. Tyvärr har jag inte hittat någon motsvarande rapport skriven av en folkbibliotekarie.

Avslutningsvis vill jag kort referera en essä, *Motreaktioner i digitaliseringens tidevarv* skriven av Arja Mäntykangas (2001) vid Bibliotekshögskolan i Borås. Jag vill inkludera denna essä för att belysa hur en aktör utanför bibliotekariesfären, i detta fall författaren till den bok essän behandlar, resonerar kring gallring. Jag tycker också det är av intresse att belysa hur en lärare i biblioteks- och informationsvetenskap ställer sig till detta. Essän tar avstamp i en ny bok av novellisten och essäisten Nicholas Baker. Baker reagerar mot förstörelsen av originaltidningar vid överföring till mikrofilm. I sin senaste bok *Double Fold, Libraries and the Assault on Paper*, Random House, New York (2001) attackerar han bibliotekens hantering av tidningarna i samband med överföringen. Redan tidigare har Baker kritiserat kortkatalogernas öde i biblioteken i IT-åldern i essän "Discards" i samlingen *The Size of thoughts : Essays and Other Lumber*, Vintage, London (1997). Att de gamla katalogerna slängts ut, kan enligt vissa röster jämföras med biblioteksbranden i Alexandria, menar Baker vidare, refererar Mäntykangas. Baker förvånar sig över att kortkatalogernas försvinnande inte väcker sorg eller upplevs som förlust av biblioteken. I Bakers senaste bok, *Double Fold...* står biblioteken i fokus. Den är bitvis en skoninglös uppgörelse med biblioteksledningarnas brutala agerande, skriver Mäntykangas. Hans kritik handlar om att biblioteken vid överföring av tidningar till mikrofilm sålt eller förstört pappersoriginalen. Baker går så långt, refererar Mäntykangas vidare, som att påstå att biblioteken ej vill lämna bevismaterial efter sig alls. På så sätt kommer man undan eftervärldens kritik och indignation. Mäntykangas har följt reaktioner i den professionella diskussionen inom bibliotekariekåren om hans bok. I diskussionen menar man att han visar brister i argumentationen men att hans bok lyfter fram behovet av en intensiv diskussion om originalverkens öde (i vid mening tidningar, böcker, dokument). Dessutom, fortsätter hon, handlar det idag om vilket förtroendekapital vi kan ge till biblioteken och arkiven när det gäller att prioritera bland olika mediebärare och deras betydelse i det långa loppet. Arja Mäntykangas anser själv att hans bok är ett viktigt inlägg. Han visar att det även finns emotioner inblandade i detta digitaliseringens tidevarv. Baker går rakt på emotionen som en av drivkrafterna i motreaktionerna mot det snabba transformationstempot och mot det genomrationella tänkandet i biblioteksmanagement. Hon menar avslutningsvis att vi har all anledning att även sakligt diskutera den pågående digitaliseringens olika aspekter. Hon avslutar: "Vid stora förändringar kommer många myter också fram: tron att det ligger stora värden i att spara `allt i – fall - att` kan visa sig bygga på emotioner, den med."

5. Metod

5.1 Material och metod.

5.1.1 Litteraturoversikt.

För att kunna studera temat gallring utifrån mina frågeställningar har jag valt följande tillvägagångssätt:

Jag har valt att inleda med en översikt över befintlig litteratur i ämnet för att ge läsaren en förberedande orientering (se s 4 ff). Jag gör inga anspråk på att vara fullständig i detta avseende, utan har försökt göra ett urval som är relevant för problemformuleringen (jfr Hartman 1993 s 88- 89).

5.1.2 Djupintervju.

Vidare har jag djupintervjuat ansvarig bibliotekspersonal på inalles 4 folkbibliotek. Jag valde den kvalitativa intervjun som metod för att kunna tränga på djupet beträffande ansvarig bibliotekspersonals förhållningssätt till gallring, och söka locka fram så många individuella variationer som möjligt från mina informanter. Här vill jag gärna citera en i mitt tycke lämplig passage hos Jan Trost: ”Om jag ...är intresserad av att t.ex. försöka förstå människors sätt att resonera eller reagera eller av att särskilja eller urskilja varierande handlingsmönster, så är en kvalitativ studie rimlig” (Trost 1997, s 15). Han fortsätter vidare: ”Om frågeställningen...gäller att förstå eller att hitta ett mönster så skall man göra en kvalitativ studie (ibid., s 16). Intervjuerna har (med ett undantag pga tekniska problem) dokumenterats på band, dels för att inte gå miste om informanternas gester och mimik, och kunna ha kontinuerlig ögonkontakt, dels för att undvika svårigheten med svårlästa anteckningar (jfr Trost 1997, s 50). Jag har valt djupintervju som metod även för att på ett naturligt sätt kunna följa upp tanke- och resonemangstrådar hos mina informanter. Detta vore inte möjligt om jag skulle ha använt mig av enkäter. Enkäter skulle också ha kunnat medföra friserade svar eller bortfall. Det kan givetvis inte helt uteslutas att jag även vid användandet av djupintervju erhållit friserade svar. Jag inser att jag genom att ha valt denna metod kan ha missat att få helt ärliga svar på mer känsliga frågor, som kanske varit enklare att besvara i form av en skriftlig enkät.

Vid ett intervjutillfälle ställdes jag inför fullbordat faktum att intervjuva två respondenter samtidigt. Där försökte jag ha i åtanke vad Trost skriver om fokusgruppsintervjuer: ”Till dessa nackdelar hör att personerna man intervjuar lätt påverkar varandra och man får ett slags majoritetssynpunkter. Dessutom kommer inte så lätt `hemligheter` fram...” Trost nämner även att ett etiskt problem uppstår vid intervjuer med flera personer. Som intervjuare har man tystnadsplikt, men det har inte de man intervjuar och inte heller kan man rimligen kräva det (a.a. s 45).

Jag har vid mitt val av kvalitativ intervju som metod även haft i åtanke en passus hos Holme – Solvang: ”Styrkan i den kvalitativa intervjun ligger i att

undersökningssituationen liknar en vardaglig situation och ett vanligt samtal. Det innebär att detta är den intervjuform där forskaren utövar en minsta styrningen...” (Holme-Solvang, 1997, s 99). Vad forskaren strävar efter är att låta undersökningsspersonerna få påverka samtalets utveckling, och ger endast de tematiska ramarna. Samtidigt måste man försäkra sig om att få svar på de frågor man vill belysa (ibid., s 99).

5. 2 Genomförande.

För att välja vilka folkbibliotek jag skulle besöka, granskade jag vilka som fanns i mitt eget län och kom så fram till ett urval på fyra folkbibliotek. Tanken med att välja fyra bibliotek var att om möjligt hitta två representanter för vardera gallringsmetod – subjektiv respektive objektiv. För att få kontakt med gallringsansvarig personal att intervjua på respektive bibliotek, skickade jag först e-post och tog sedan kontakt per telefon. Jag vände mig i första hand till respektive biblioteks chef, då jag ansåg det vara lämpligast. När jag ringde upp, var det den blivande respondenten jag hänvisades till. Då datum för mina respektive besök faststälts, genomförde jag dem under loppet av hösten 2001. Inför varje besök försökte jag läsa på lite om de olika biblioteken, fakta om personal, bestånd, geografiskt läge mm.

Då det undersökta området inte är så stort vare sig numerärt eller geografiskt, har jag beaktat möjligheten att de olika biblioteken följer samma praxis beträffande gallring, men jag ville ändå prova. Från början tänkte jag inrikta mig på att intervjua bibliotekarier, men insåg med min handledares hjälp att jag inte visste vilken personalkategori som ansvarade för gallringen på ifrågavarande bibliotek och alltså inte i förväg kunde begränsa mig på detta sätt.

Jag har i möjligaste mån sökt intervjua de som varit gallringsansvariga på respektive bibliotek. Detta för att få största möjliga validitet (se Holme & Solvang 1997, s 94). Jag hade först tänkt använda mig av mycket strukturerade intervjufrågor, men valde på inrådan av min handledare att använda mer öppna frågor plus kontrollfrågor (se bilaga nr 1).

Jag har inte följt min intervjumanual slaviskt, men med hjälp av den och mina kontrollfrågor försökt se till att täcka de problemställningar jag sökt få svar på (ibid. s 100-101).

Materialet har insamlats under höstterminen 2001, dels genom litteratursökning på bibliotek och i databaser (mestadels de som tillhandahålls genom Högskolebibliotekets i Borås försorg) dels genom intervjuer av gallringsansvarig personal på folkbibliotek av varierande storlek i mitt hemlän. Jag har koncentrerat mig på mitt hemlän främst av tidsskäl, då jag arbetar heltid och inte haft möjlighet till alltför omfattande resor, men även för att det känts väldigt spännande för mig att få en bild av hur folkbibliotek i just mitt län hanterar gallring. De kan ju bli - och är redan i vissa fall- samarbetspartners. Eftersom det är gallring jag vill belysa, inte hur man gallrar på namngivna bibliotek, har jag valt att anonymisera.

5.3 Reflektioner kring forskarrollen.

Åtskilliga är de frågor som väckts för mig under mitt arbete med föreliggande uppsats. Främst en grundläggande känsla av att detta med gallring inte är så okontroversiellt som jag trodde från början. Jag har ständigt fått påminna mig själv, både vid läsning av litteratur och debattartiklar, såväl som vid genomförande av intervjuer, att inte ta ställning för eller emot något specifikt synsätt i det ämne jag förelagt mig att undersöka. Det är mycket lätt att fångas av skilda tankar och idéer, men syftet med mitt arbete har ju varit att ta reda på hur gallring på svenska folkbibliotek går till enligt de av mig intervjuade respondenterna, inte hur jag eller någon författare i ämnet anser att den skall gå till. Eftersom jag själv arbetar på ett folkbibliotek bär jag med mig en egen uppsättning åsikter och meningar om hur, när, varför, varför inte osv. som jag medvetet måste hålla på avstånd för att de inte skall färga mina intervjuer, min redogörelse eller min analys. I diskussionen har jag dock tillåtit mig att föra fram egna åsikter.

För att få relevanta svar på mina intervjufrågor valde jag att intervjua gallringsansvarig personal på de av mig besökta folkbiblioteken. Jag besökte fyra bibliotek i hopp om att finna representanter för ytterligheter, dvs både subjektiv ("subjective") och objektiv gallring ("objective weeding"). Fyra bibliotek kan tyckas vara ett litet antal, men jag har inte bara haft praktiska skäl i åtanke här, utan även det att med många intervjuer blir materialet ohanterligt, överblicken kan gå förlorad (jfr Trost 1993, s.110).

6.Resultat av intervjuundersökningen.

I detta kapitel redovisas resultatet av intervjuundersökningen. I det första avsnittet presenteras de bibliotek jag besökt. Resultatet av själva intervjuerna presenteras därefter fyra olika avsnitt som följer uppsatsens frågeställningar. I avsnitt 6.6 sammanfattas resultaten.

6.1 Presentation av biblioteken.

Jag har valt att presentera biblioteken för att söka ge en mer levande bakgrund till mina intervjuer. Detta kan verka motsägelsefullt, då jag valt att anonymisera, men jag vill belysa att biblioteken varierar i storlek och har olika geografiskt läge på respektive ort, vilket jag anser kan vara av intresse för läsaren att känna till. Det bör också vara av intresse att veta vilken position mina respondenter har på respektive bibliotek, och under vilka förhållanden intervjuerna ägde rum. Framhållas bör, att ingen av mina respondenter krävde anonymitet.

Bibliotek 1.

Det första folkbibliotek jag besökte var inrymt i samma fastighet som ortens hotell. Fastigheten ligger centralt, alldeles intill stadens centrum. Dit flyttade man 1994.

Ytterligare specifikt för biblioteket att det har sin informationsdisk bredvid hotellets reception. Informationsdisken är därmed avskuren från direktkontakt med biblioteket. Ytterligare till höger om informationsdisk och reception ligger tidskriftsavdelningen. Själva bibliotekslokalerna är ljusa och överskådliga, i två våningsplan. Bokhyllorna är inte uppställda strikt efter SAB-systemet, utan man har grupperat dem ämnesvis. Min respondent trodde att detta kunde kopplas till bibliotekets deltagande i det sk "Kampen -projektet". Projektet "Kampen mot de räta linjernas tyranni" startade som ett nationellt metodutvecklingsprojekt hösten 1989. Syftet var att undersöka om ett kontinuerligt förändringsarbete fungerar som en metod att utveckla folkbibliotekens förmedlingsverksamhet. Statens Kulturråd beviljade pengar till projektet. Biblioteket hade under 70-och 80-talen mycket god ekonomi, och köpte "allt". Projektet "Kampen mot de räta linjernas tyranni" blev en brytpunkt, reflekterar min respondent. Innan det genomfördes, hade man dubbla rader i hyllorna, fortsätter hon. Magasinet var lika stort som biblioteket. I samband med flytten till de nuvarande lokalerna genomfördes en omfattande gallring. I dagens lokaler har man bara ett kompaktmagasin, med mycket begränsat utrymme. Man har två rader skönlitteratur, resten facklitteratur. Lite barnböcker samt en skolpool för utlåning till skolor, finns också i magasinet.

Min respondent var 1:e bibliotekarie och ansvarig för biblioteksverksamheten. Hon var lätt att få kontakt med, och föreföll angelägen om att få berätta om verksamheten. Hon hade nyligen författat ett principdokument om gallring, vilket jag återkommer till under "Resultat". Vid tidpunkten för mitt besök hade biblioteket ännu inte öppnat, så vi hade möjlighet att samtala ostört. Intervjun genomfördes ute i själva bibliotekslokalen. Slutligen kan nämnas att orten har ca 11 000 invånare, och enligt Btj:s bibliotekskalender är lånen/invånare 7,8 (Bibliotekskalendern 2001).

Bibliotek 2.

Detta bibliotek ligger "centralt men avsides", någon kilometer från själva centrum i en ganska intetsägande flervåningsbyggnad från 1960-talet. Biblioteket fungerar som länsbibliotek och är inrymt i tre våningsplan. Bland det första besökaren möter är ett Medborgartorg, och ett café. En halvtrappa upp till höger finner man lånedisk, med en hög grad av självbetjäning via datorer. På samma plan finns bl.a. IT-torg (alltid välbefolkat), tidskriftsutrymme med cafébord intill. En trappa ner står hyllorna för skönlitteratur och en trappa upp finner man facklitteraturen. Lokalerna är tämligen ljusa, men något förvirrande att orientera sig i vid första besöket. Orienteringsskyltar finns uppsatta, med hjälp av dem går det så småningom att skapa sig en överblick. Oftast sjuder det av liv och aktivitet, så även vid mitt besök. Själva intervjun ägde rum på ett tjänsterum.

Mina respondenter var båda bibliotekarier, varav den ena även var bibliotekschef samt hade tjänstgöring även på ett annat bibliotek. Bägge hade lång erfarenhet av arbete på bibliotek. Efter avslutad intervju (som genomfördes på den enas tjänsterum) fick jag besöka bibliotekets omfattande magasin. Nämnas bör att stadens kultur- och fritidschef vill skapa ett kulturcentrum av hela fastigheten, av vilket biblioteket skall vara en del. Som ett led i detta har nyligen öppettiderna utökats till att omfatta även söndagar. Orten har ca 90 500 invånare, lån/invånare uppgår till 8,8 (Bibliotekskalendern 2001).

Bibliotek 3.

Läget för detta bibliotek är strategiskt invid stadens järnvägsstation. Fastigheten var det ligger inrymmer även Folkets Hus. Bibliotekets huvudingång vetter mot stadens centrum (gånggatan ligger några hundra meter längre bort), en mindre ingång vetter mot stationen. Bibliotekslokalerna omfattar två våningsplan, magasinet ligger öppet på andra våningen, där man också finner konst och konsthantverk av två lokala konstnärer/konsthantverkare i två rum. Det är högt i tak på nedre plan, där besökaren först möter barn- och ungdoms -avdelningen inklusive en sagogrotta. Därefter kommer man till hyllorna för skön- och facklitteratur. Biblioteket har även ett separat rum för lokalhistoriska samlingar.

Min respondent var bibliotekarie med lång erfarenhet i yrket. Intervjun ägde rum på hans tjänsterum.

Orten har ca 27 000 invånare. Antalet lån/invånare uppgår till 6,5 (Bibliotekskalendern 2001).

Bibliotek 4.

Detta bibliotek är det mest centralt belägna av de fyra som jag besökt. Det ligger vid ortens gågata, med systembolag på ena sidan och apotek på den andra. Fastigheten har tidigare varit Domusvaruhus, men är nu efter ombyggnation (tidigt 1990-tal) bibliotek. Alldeles till höger om ingången ligger tidskriftsavdelningen, till vänster barn- och ungdomsavdelningen. Rakt fram möts man av lånedisk och informationsdisk, därefter hyllor med skön- och facklitteratur. Längst in finns ett rum för lokalhistoria. Allt är ljust och luftigt, det är lätt att orientera sig. Det är anslående högt i tak, i den stora lånehallens mitt står ett konstverk centralt placerats utfört av en lokal konstnär. Över huvud taget har biblioteket en rik konstnärlig utsmyckning, som man också lyfter fram i sin informationsbroschyr. I samma broschyr drar man också en lans för ”de raka linjernas harmoni”, vilket vid en direkt förfrågan, sades anspela på ”Kampen mot de räta linjernas tyranni”. Biblioteket har även ett öppet magasin.

Min respondent var bibliotekschef. Intervjun genomfördes på hans arbetsrum. Vid ett tillfälle blev vi avbrutna, då stängde jag av bandspelaren. Även denna gång fick jag möta en person med lång erfarenhet av biblioteksarbete.

Orten har ca 28 000 invånare, lån/invånare 8,7 (Bibliotekskalendern 2001).

6.2 Gallringsmodeller.

Samtliga fyra bibliotek hade delat upp beståndet i ansvarsområden, både beträffande fack- och skönlitteratur. På ett av biblioteken hade uppdelningen gjorts ganska nyligen, med anledning av en stor gallring som just genomförts. Min respondent på detta bibliotek slogs under min intervju av tanken att behålla denna uppdelning, ”det här att man bevakar sina avdelningar lite mer” även framdeles. Till en del styrdes

uppdelningen i ansvarsområden av personliga intressen, men man kunde också få ärva områden, alternativt ta det som "blev över". Ansvarsfördelningen kunde också göras "rakt av" efter SAB-systemet. Det var på alla bibliotek bibliotekarier som skötte gallringen, i någon mån med hjälp av assistenter, men dessa hade aldrig något huvudansvar. I något fall ville assistenter inte delta i beslutsprocessen, eventuellt av rädsla för att "göra fel".

Inget av biblioteken använde vare sig renodlad subjektiv gallring eller renodlad objektiv gallring. Vad jag fann var tillämpningar/korsningar av de båda metoderna, där det i viss mån övervägde åt det ena eller det andra hållet. Som en respondent uttryckte saken: "När biblioteket blev datoriserat, det var ju då man kunde börja jobba med gallring på ett mycket bättre sätt." Hon menade att man förut gick mycket mera på känn." Nu "vet man mer vad man pratar om tack vare hyllvärmarslistorna." Listorna var också ett sätt att spåra förkomna böcker. På ett av biblioteken sade dock min respondent att "vi har det viktigaste i oss själva och så en [låst] container." Innan något sålts eller makulerats av det som gallrats, har sagde respondent "gått igenom och tittat på allt.". Detta biblioteks gallringsförfarande var det som kom närmast subjektiv gallring. Alla mina respondenter tog bestämt avstånd från renodlad användning av gallringslistor, ovan nämnde respondent tog helt avstånd från dem, såg "ingen orsak att prova" Där stämplade man fortfarande i böckerna, det "var bara att öppna boken och se – när var den utlånad sist?". De övriga respondenterna ansåg samtliga att gallringslistorna bör kombineras med yrkesmässiga överväganden och bedömningar. En av dem hade ännu inte använt gallringslistor - det datoriserade systemet var ganska nyinstallerat där - men såg det som en möjlighet. Tanken väcktes hos honom vid min direkta fråga.

Erfarenhet betonades som en viktig kompetens för att rätt kunna utföra gallring. En respondent uttryckte det så här: "Man får inte sätta någon ny person på gallring inte, då kan det bli tokigt." Även kännedom om den ort där biblioteket var beläget och lokala behov framhölls som viktiga faktorer. Lokalt material gallrades endast "om det fullständigt vittrar sönder", som en av mina respondenter uttryckte det. Bara på ett av biblioteken nämndes att gallring genomfördes med någon bestämd periodicitet. På två bibliotek hade man just genomfört stora gallringar av nödvång, då utrymmet inte medgav att man behöll böckerna. Ett fjärde bibliotek hade genomfört en stor gallring i samband med lokalbyte, där man i den nya lokalen erhöll endast ett mindre s.k. kompaktmagasin.

Behovet av gallring ansåg de bibliotekarier jag intervjuade varierade från avdelning till avdelning, särskilt inom olika fackområden. Som exempel på områden där man behövde gallra oftare nämndes datorböcker, medicin och juridik. Däremot ansåg man sig inte behöva gallra lika ofta på avdelningarna för t.ex. historia eller etnologi. Skönlitteratur sågs som ett svårt område att gallra, en bibliotekarie menade t.ex. att en roman blir aldrig omodern.

Gallringsmodellerna i sig har som regel vuxit fram under en arbetsprocess. Omfattningen varierade, men nolltillväxt framhölls som ett eftersträvänt, ("vi får ju inte större lokaler") om än ouppnåeligt mål.

6.3 Kriterier.

De mest självklara kriterierna var att biblioteken gallrade smutsigt, slitet och föråldrat material. En bibliotekarie betonade dock att det även kan vara svårt att gallra det som är smutsigt och slitet, för det kan ju vara något som är svårt eller omöjligt att ersätta. Reparationshandböcker var exempel på smutsiga, slitna böcker som ändå efterfrågades, och resulterade i nöjda låntagare trots sitt utseende. I de fall där det kom nya upplagor, gallrade man självklart den gamla upplagan. I de fall biblioteket på olika fått ta emot dubletter eller tripletter av en titel, t ex i samband med filialnedläggelser, behöll man de fräschaste exemplaren. Samtliga bibliotek kontrollerade också utlåningsstatistik, men, som jag ovan nämnt, statistik fick inte ensam fälla utslaget. Statistiken säger inget om kvaliteten på lånen, hur nöjd låntagaren är med sitt lån, framhöll en respondent. På ett av biblioteken sade bibliotekarien lite självvironiskt att anledningen till att man där använde vissa kriterier var ”brist på fantasi”. Självvironisk var även en annan respondent, som talade om en ”rörande enighet i skaran”, ”med vissa små variationer naturligtvis”. ”Ja, vi är så likartade och enformiga här så” sade slutligen en respondent (bibliotekschef). En annan bibliotekarie framhöll att kriterierna vuxit fram och diskuterats fram under årens lopp, på ett tredje bibliotek menade min respondent att det man hela tiden tänker på är bokbeståndet och hur man ska göra det så bra som möjligt.

Som regel fanns det en konsensus om kriterierna uppgav mina respondenter, även om det kunde förekomma mindre diskussioner. Samma bibliotek som låg närmast subjektiv gallring, skiljer ut sig här. Här svarade bibliotekarien ”nej förstås”, på frågan om man var överens om kriterierna. Han framhöll att det var ”olika bland personalen som gallrar” – vad som är skräp och vad som är värdefullt. För en kan allting vara värdefullt. Känslan är viktig i det här sammanhanget, framhöll han också. Han menade ändå att man på biblioteket blivit mer och mer överens ”under resans gång”. Samtidigt gjorde han den reflektionen att han trodde att de invändningar han hört varit mest känslomässiga, inte logiska. ”Det är knappast några logiska invändningar, det tror jag inte jag stött på.” Ingen av mina respondenter ville dock säga att där fanns några direkta problem vad gällde att komma överens om gemensamma kriterier. På ett av biblioteken framhöll mina respondenter som exempel ”när vi gjort något större nere i mag [magasinet] ser vi till att vara två så man kan prata med varann och få två olika kompetenser som kan olika saker.” Kriterier diskuterades mellan dem som utförde själva gallringen, det kunde också någon gång tas upp på personalmöte.

6.4 Vad har biblioteken för motiv till gallring?

En bibliotekarie framhöll särskilt att syftet var att hushålla med utrymmet och öka utlåningen. Hon framhöll också att omsättningen ökat vid gallring. Hon hade även fått höra kommentaren ”Å vad många nya böcker ni har köpt” av olika låntagare efter genomförd gallring. En finskspråkig bibliotekarie på samma bibliotek hade gallrat mycket finsk litteratur, berättade min respondent. Ett år efter denna gallring noterade biblioteket en fördubblad omsättning på denna avdelning. Utrymmesskäl angavs som ett vägande skäl även på de övriga tre biblioteken. Det kostar att ha magasin, som en

respondent framhöll. På två av biblioteken hade man öppna magasin. På det ena var det vad man hade råd med (vi har ”bara” ett öppet magasin sade respondenten där), på det andra var det mer en policyfråga, en fråga om tillgänglighet. Flera av respondenterna tyckte att gallring av utrymmesskäl inte var riktigt acceptabelt, bibliotekarierna såg gärna att de skulle slippa ha detta som skäl för gallring, i alla fall som huvudskäl. Detta samtidigt som ingen egentligen ansåg att det gick att spara på allt. Återigen skiljer en respondent, samma som tidigare, ut sig från mängden genom att säga: ”Vi vill ju samla böckerna, inte göra oss av med böcker.” En bibliotekarie menade dock att man borde gallra även om utrymmet vore obegränsat – det vore inte bra att spara föråldrat material, såsom t.ex. på vissa fackavdelningar. Ett annat viktigt skäl för gallring var att hålla beståndet aktuellt samt att det skulle vara fräscht och locka till utlån. Bibliotekarierna på tre av biblioteken ansåg att de behövde gallra mer. Endast på ett bibliotek ansåg bibliotekarien att man hittat en bra nivå. Skälen till att bibliotekarierna ville gallra mer var bl.a. att det inte skulle bli för trångt på hyllorna och man inte skulle behöva göra stora ”akutgallringar”. Att underlätta för låntagarna att hitta på biblioteket var också ett skäl som framfördes.

6.5 Problem och hinder.

Ett stort problem vid alla bibliotek var tiden. Bibliotekarierna menade samtliga att det tar tid att göra en bra bedömning huruvida en bok ska gallras eller inte (med undantag för helt söndriga böcker, om ens det. Det var ingen som ansåg det tillräckligt att bara dra ut en gallringslista. En bibliotekarie (tillika bibliotekschef) menade rentav att det skulle ta längre tid sedan man inte längre stämplade i böckerna, utan måste gå in i det datoriserade systemet för att kontrollera utlåningen. En annan respondent, samma som helt motsatte sig gallringslistor, menade: ”Ska man in i datasystemet och titta på varje bok, det är ju ogörligt när man ska gallra så här mycket.”

Bibliotekens utökade öppethållande – på ett av biblioteken hade man nyligen genomfört ett utökat öppethållande på helgerna – fick konsekvenser i form av kompedighet i arbetsveckan, vilket tog tid från andra arbetsuppgifter som t ex gallring. Personalskränkningar samtidigt som arbetsbelastningen ökade påverkade också det gallringsarbetet negativt. I det fall där biblioteket fått en utökning på personalsidan, fick den nytillkomna genast nya arbetsuppgifter Ett ökat tryck från studenter och vuxenstuderande tog också tid. På ett av biblioteken hade låntagarna visat oro när gallringen pågick: ”Ni tar väl inte bort det och det”, som respondenten där nämnde som exempel. Senare sade samme respondent att han inte märkt någon [negativ] reaktion på gallringen från låntagarna, och inte förväntade sig någon sådan heller. Oro för att sådant material som egentligen borde sparas, blev gallrat, visade även den politiker som fick ett av biblioteken att författa en gallringpolicy.

Som exempel på ett svårgripbart kriterium framhöll en respondent ”föråldrad språkdräkt”. Boken kunde vara korrekt innehållsmässigt (fack-) men borde gallras om man hade en modernare bok i samma ämne. Svårigheten att fatta ett beslut framhölls även det som ett problem. Gallring är ingen exakt vetenskap, nämndes också som exempel på ett problem.

Det som generellt var lätt att gallra var gamla upplagor, trasigt och smutsigt material (även om undantag fanns, se ovan). Fackområden: resehandböcker, juridik, viss teknik (t.ex. datorböcker). På den skönlitterära sidan angav en bibliotekarie att hon ansåg det vara lätt att gallra deckare. För att underlätta gallringen föreslog de olika informanterna bl.a. konsulthjälp utifrån. Två av respondenterna var helt emot detta, den ena hade negativa erfarenheter från en tidigare arbetsplats, den andra (bibliotekschef) menade att man klarade det så bra själva och sade: ”Jag tror inte jag skulle klara av att låta nå'n utifrån gallra.” Han menade att man skulle gallra dagligen. Hindret var främst ekonomiskt, framhöll de respondenter som var positiva till konsulthjälp. Det fanns inte pengar till konsultarvode. Andra förslag som angavs var att låta ansvariga få ha samma områden under några år. Som skäl för detta nämndes att en bibliotekarie måste få känna in sig i beståndet och vad som efterfrågas. Vidare kunde man utnyttja personalens kunskap och eventuella specialintressen, slå i handböcker, fortsätta med ansvarsområden, gallra oftare, få större utrymme lokalmässigt så att man skulle slippa ha utrymmesbrist som ett huvudskäl för gallring).

6. 6 Sammanfattande resultat av intervjuerna.

Samtliga bibliotek hade delat upp sina samlingar i ansvarsområden med avseende på gallring. På tre av de fyra biblioteken var det inte aktuellt att assistenter skulle bistå med gallringen, utan den skulle skötas av bibliotekarier. På två av biblioteken tog man hjälp av gallringslistor, kompletterade med yrkesmässiga bedömningar, på två bibliotek använde man det inte. På det ena av de sistnämnda kunde man dock tänka sig att prova detta som ett komplement. Statistik fick aldrig ensam fälla utslaget. Inget av biblioteken genomförde gallring med någon fastställd periodicitet. De kriterier som nämndes var ålder och slitage samt gallring av dubletter. Att gallra av utrymmesskäl var aktuellt på samtliga undersökta bibliotek. Flera av bibliotekarierna tyckte att detta inte var ett riktigt acceptabelt skäl. Att underlätta för låntagarna var också ett skäl som nämndes.

Samtliga respondenter utom en ansåg att de borde gallra mer. De främsta problem som uppgavs vid mina intervjuer var: Tidsbristen - det tar tid att göra en bra bedömning. Detta kan kopplas till den beslutsvånda, som bibliotekarierna också nämnde. Oro från låntagare och aktörer utanför biblioteket (i det aktuella fallet en politiker) – nämndes. Beträffande oro från låntagare, sade ingen rent ut att det kunde upplevas som ett hinder, men det kan var underförstått. Den oro som en politiker visade resulterade i en skriven gallringspolicy på det bibliotek som berördes.

Tid att få känna in sig i beståndet och vad som efterfrågas, skaffa sig erfarenhet var vad som framfördes som förslag till förbättringar av de intervjuade bibliotekarierna i min intervjuundersökning. Bibliotekspersonalen framförde även önskemål om konsulthjälp utifrån, även om två av respondenterna motsatte sig detta.

7. Diskussion.

Syftet med min uppsats var att undersöka hur personalen gallrar på några svenska folkbibliotek idag, samt belysa vilka problem och hinder som kunde föreligga, vilka aspekter personalen behövde ta i beaktande, vilka kriterier för gallring som personalen enligt egen uppgift tillämpade. Jag hoppades också kunna hitta en modell för gallringsförfarande på grundval av mina undersökningsresultat. Jag har framför allt försökt få svar på mina frågeställningar:

- Hur sker gallring på ett svenskt folkbibliotek idag?
- Vilka kriterier för gallring tillämpas ?
- Vilka motiv till gallring finns ?
- Vilka problem och hinder för gallring stöter personalen på?

Frågan om hur personalen gallrar fick ett tämligen enhetligt svar. Det var bibliotekarier som ansvarade för gallringen. Detta överensstämmer med Johansson och Olssons resultat (Johansson, s 19). Man tillämpade ansvarsområden och metoden var tydligt, åtminstone på två bibliotek, en blandning av subjektiv respektive objektiv gallring. Ett bibliotek kom nära renodlad subjektiv gallring. Ingen respondent ställde sig bakom metoden att enbart använda gallringslistor, utan menade att dessa måste kombineras med en yrkesmässig bedömning. Erfarenhet ansågs vara en viktig kompetens för att rätt utföra gallring. Detta antyder även Thorhauge, menar jag, när han talar om ” det bibliotekariske skön” som en avgörande faktor (Thorhauge, s 67). Kännedom om orten och dess lokala behov ansågs också vara viktiga komponenter.

När jag stod i begrepp att genomföra intervjuerna var jag övertygad om att det som fordrades var en mer objektiv hållning från den gallringsansvariga personalens sida. Mer gallringslistor och mindre reflektion med andra ord. Nu anser jag snarare att metoderna behöver kombineras. Här ansluter jag mig till Niels Ole Pors, som menar att kombinationen kvantitativa ramar och kvalitativa beslut alltmer kommer att krävas om man beaktar de vanskliga resursmässiga problem som många bibliotek står mitt i (Pors s 168). Emellertid anser jag fortfarande att biblioteken skulle spara både tid och kraft på att skriva och inte minst tillämpa målsättningar för sitt gallringsarbete. Detta hade man inte gjort på något av de bibliotek jag besökte. Jag tänker särskilt på den respondent som talade om beslutsvånda. Om inte en professionell bibliotekarie kan fatta beslut om gallring, vem skall då göra det? Tänkvärt är också att två av mina respondenter var bibliotekschefer, och borde ha på sitt ansvar att initiera arbete med att ta fram skrivna målsättningar även för gallring, och möjliggöra att de tillämpas. Bristen på regelbundenhet i gallringsarbetet står i klar motsättning till mycket av den litteratur jag funnit i ämnet. Exempelvis skriver Möhlenbrock: ”Lika viktigt som det kvalitativa bokurvalet är vid uppbyggnaden av ett biblioteks bokbestånd, lika viktig är den kontinuerliga översynen” (Möhlenbrock, 1977, s 92).

Gallring är ingen exakt vetenskap, menade mina respondenter, den har ju även det med det ”bibliotekariske skön” som nämns hos Thorhauge att göra (s 67). Det tar tid att bygga upp erfarenhet och omdöme. Tid, som kanske kunde vinnas med en mer planerlig uppläggnings av hela gallringsförfarandet, menar jag. Jämför t.ex. med Pors,

som menar att de metoder han gått igenom, vid en *systematisk och fortlöpande användning* (min kursiv.) frigör tid till det personliga och kvalitativa förmedlingsarbete som är meningen med den bibliotekariska professionen (Pors, s 168). De gallringsmodeller man använde på de av mig besökta biblioteken, hade som regel vuxit fram under arbetets gång. Det verkade saknas medvetenhet om att det går att spara tid med mer målrelaterat arbete även vid gallring.

Gallringsarbete skulle kunna utföras mer effektivt om biblioteken använde de möjligheter som finns i de datoriserade katalogsystemen i större utsträckning. Slote ger exempel på detta (Slote, s 168). Pors förutsäger ju att automatiserade system i framtiden lätt kommer att kunna samla in upplysningar (ibid., s 168). Jag frågar mig varför detta inte görs i högre grad än jag fick fram vid mina intervjuer. Detta kanske kunde vara något att undersöka vidare? Ett antagande från min sida är att det tar tid att sätta sig in i vilka funktioner de datoriserade systemen har. En systematisk undervisning i dessa system skulle möjliggöra ökat användande även i gallringsarbete. Denna undervisning förekommer redan idag på biblioteken, men det vore intressant att närmare undersöka hur den egentligen ser ut. Min hypotes är att det kan förekomma stora variationer i upplägget av denna undervisning på olika bibliotek. Enligt mitt förmenande vore det värdefullt att redan i utbildningen av blivande bibliotekarier undervisa något även i sådana system för att ge en förberedande kunskap om och exempel på hur de kan fungera. Jag har av egen erfarenhet konstaterat hur svårt det är att med omedelbar verkan sätta sig in ett datoriserat bibliotekssystem med endast sparsam undervisning i detsamma till hjälp.

Idag kan man också använda bärbara datorer vid översyn av mediabeståndet. Bärbara datorer förfalla vara en dyr investering vid första anblicken, men frågan är om det ändå inte skulle löna sig, med tanke på den tid och arbetskraft det tar att inte utnyttja de hjälpmedel som faktiskt kan anskaffas.

Det kanske också kan verka riskabelt att bara använda gallringslistor, (en av mina respondenter motsatte sig helt användandet av gallringslistor) men inget hindrar att personalen kombinerar dessa med andra kriterier. Möjligen finns också en rädsla för att om man enbart skulle tillämpa utlåningsstatistik som gallringskriterium skulle många värdefulla böcker rensas ut, vilket antydde av några av mina respondenter. Mina respondenter uppgav också att behovet av gallring varierade från avdelning till avdelning, vilket jag vid närmare eftertanke inser är ganska självklart. Fortfarande ställer jag mig tveksam till en del exempel som gavs. Ta t.ex. ämnet historia. Nog måste väl även där gallras regelbundet för att böckerna inte skall bli föråldrade? Även historieskrivningen undergår ju förändringar. Etnologi ansågs av en respondent också vara ett ämne som inte behöver gallras så ofta. Då jag själv läst detta ämne på universitetsnivå, måste jag på det bestämdaste hävda att även här sker förändringar. Är det inte rentav så att alla ämnen undergår förändringar? Jag är medveten om att det kan finnas ett intresse för att studera en ”gammal” vetenskapssyn, men då kanske det vore lämpligare att förvara dessa volymer i magasin och inte i öppen hylla.

Beträffande kriterier i övrigt var man som tidigare redovisats i stort sett överens om de vanligaste kriterierna för gallring: Man gallrade smutsigt, slitet och föråldrat material. Detta överensstämmer med Johansson och Olssons resultat (Johansson och Olsson s

19). Även dubletter gallrades. Här menar jag dock fortfarande att man går lite för försiktigt fram, en respondent sade ju (självironiskt) att brist på fantasi låg bakom valet av dessa kriterier, vilket jag i och för sig inte vill tolka in alltför mycket i. Man kontrollerade statistik, men lät inte den ensam fälla utslaget vilket väl får anses vara rimligt. Statistik bör ju tolkas utifrån ett sammanhang. Jag har ändå en envis misstanke om att man hellre ”friar än fäller” eftersom man på alla av mig besökta bibliotek (utom ett) var missnöjda med sin gallringsinsats. Ingen ville säga att där fanns direkta problem vad gällde att komma överens om kriterierna för gallring. Detta känner jag mig tveksam till, då jag tvärtom tror att detta kan vara en mycket delikat angelägenhet, som man inte vill delge en utomstående vid första besöket. Dock antydde en av respondenterna att det inte funnits någon omedelbar konsensus på hans bibliotek. För den ene var allt värdefullt, en annan [bibliotekspersonal] såg skillnader på vad som var värt att behålla och vad som inte var det, som respondenten uttryckte saken. Frågan är om kriterier inte är något som skulle diskuteras betydligt mer bland bibliotekspersonal, menar jag. Jag har redan nämnt att egna, nedskrivna målsättningar för gallringsarbetet inte fanns på något av de undersökta biblioteken, ett faktum som mina respondenter samfälligt beklagade. Detta strider direkt mot vad t ex Anna- Lena Höglund säger: ”Varje bibliotek med självaktning bör ha en nedskrivna policy för hur beståndet skall se ut” (Höglund 1997a, s 121). På ett bibliotek förevisades jag på behörigt avstånd, personalen tyckte det var genant att de var så gamla, några kompendier i ämnet. På ett annat bibliotek hade respondenten tagit fram ett gallringsdokument där hon skrivit ned en allmänt hållen policy för gallring. Dokumentet tillkom då en politiker uttryckt farhågor om huruvida biblioteket gallrade sådant som kanske borde bevaras. Jag fick flera exempel på detta att utomstående reagerar speciellt starkt på att biblioteken gallrar. En respondent redogjorde för att man på biblioteket börjat transportera gallrat material i låsta containers. Detta gjordes pga att det vid ett annat bibliotek förekommit att de chaufförer som skulle föra bort det gallrade materialet till soptippen, stal det och sålde det – ”det blev ett himla liv” som respondenten uttryckte det.

Att hushålla med utrymmet anfördes som ett motiv för gallring på alla biblioteken. Detta var dock ett motiv personalen kunde tycka vara mindre acceptabelt. Min mening är att personalen inte borde uppfatta det som något att skämmas för, utan tvärtom inse att det är en nödvändighet. Både Slote och Evans anför ju som ett mål för gallring att hushålla med utrymmet (Slote, s 3-4, Evans, s 411). Samtidigt tyckte ingen av mina respondenter att bibliotekens samlingar skulle må bra av att få svälla obehindrat. Det går inte att spara på allt. Respondenterna ville även hålla beståndet aktuellt och fräscht så att det skulle locka till utlån. Det torde vara av högsta prioritet för bibliotekens fortlevnad att samlingarna verkligen befinner sig i cirkulation, att bibliotekets bestånd används, annars riskerar biblioteket att spela ut sin roll, menar jag. Evans anser t ex att ett bestånd snabbt kan åldras utan ett pågående gallringsprogram och bli svårt att använda (Evans s 406). Alla respondenter ville gallra mer utom en (inte bara av utrymmesskäl, utan motivet att underlätta för låntagarna nämndes också), och de ställde sig inte avvisande till en mer systematisk gallring. Frågan var bara när man skulle få möjlighet dvs tid till detta. Just bristen på tid ansåg mina respondenter återigen vara den stora stöttestenen. Här vill jag åter återropa Pors, som menar att de metoder han gått igenom, frigör tid till personligt och kvalitativt förändringsarbete, under förutsättning att de används systematiskt och fortlöpande (Pors s 168). På min fråga om vilka förbättringar man

önskade framfördes förslag på konsult hjälp utifrån, kontinuitet i ansvarsområden mm, men ingen nämnde måldokument eller datorer.

Jag uppfattade en kluven inställning till gallring: Å ena sidan var det inget man prioriterade, men när det väl gjordes var det viktigt att det blev riktigt gjort. Ställer bibliotekarierna till viss del för höga krav på sig själva? Anna – Lena Höglunds ord dyker upp i mitt minne: “En professionell mediehantering innebär att bibliotekarien följer utgivningen inom ett ämnesområde, har kännedom om auktoriteter inom området och vet vem som vid behov kan kontaktas för att bidra med information inför gallrings-arbetet”(Höglund 1992b, s 24- 25).

Min egen uppfattning är, att man för att effektivt ska kunna sköta ett biblioteksbestånd måste koppla det praktiska arbetet till skrivna måldokument, i analogi med vad Anna-Lena Höglund anför (Höglund 1997a s 121). Dessa måldokument bör revideras kontinuerligt, så att de förblir relevanta för det bibliotek där de skall omsättas i praktiken. Jag anser vidare att man i mycket högre grad än hittills måste ta datorerna till hjälp, inte minst för att dra ut gallringslistor. Dessa bör man inte följa slaviskt, utan med eftertanke och i beaktande av kriterier som fastställts för vad som skall undantas.

Ett syfte med uppsatsen var att försöka konstruera en användbar modell för gallringsförfarande på grundval av mitt resultat. Modellen bör kopplas till målbeskrivning och systematiserad datainsamling om bibliotekets bestånd. Modellen ser ut som följer:

1. Upprätta ett måldokument för biblioteket, där översyn av mediabestånd inklusive gallring självklart ingår. Detta bör föregås av diskussioner, initierade av bibliotekschefen.
2. Förteckna vad som skall undantas från gallring(klassiker, lokalhistoria, sällsynta, svårersättliga böcker osv.)
3. Ge personal ansvar för ämnesområden som de kontinuerligt skall se över.
4. Regelbundet ta upp även frågor om gallring på personal / mediamöten.
5. Regelbundet revidera måldokument.
6. Använd alla till buds stående hjälpmedel: ämnesreferenter, handböcker, datoriserade bibliotekssystem osv.

Den modell jag här för fram, överensstämmer till en del med vad redan Johansson och Olsson kom fram till i sitt specialarbete (Johansson, s 21).

Jag vill här slutligen åter citera Thorhauge:”Det vaesentligste årsager til utilstraekkelig bogpleje er manglende tid, tilstraekkelig plads, metodisk usikkerhed samt manglende administrativ fastlaeggelse af arbejdsgange / fast organisering av opgaverne”(Thorhauge 1984, s 50)

Det kan synas som min modell är självklar. Det var ingen som direkt motsatte sig mina propåer om skrivna måldokument och mer struktur eller ökad periodicitet i gallringen, men frågan var hur man skulle få tid och personal att genomföra detta. Tänkvärt är att två av mina respondenter var bibliotekschefer och rimligen borde kunna initiera måldokument och implementering av desamma. De kanske trots allt inte anser att gallring har samma dignitet som inköp? En av mina respondenter, bibliotekschef, sa till yttermera visso att visst är det viktigt med gallring, men ”det kan aldrig bli lika viktigt som att köpa in.”

När jag kontaktade biblioteken var alla angelägna om att bereda mig tid så snart som möjligt. Respondenterna var noga förberedda (utom en) och var noga med att svara så utförligt som möjligt på mina frågor. Var man avvaktande inför mig i min roll som förväntat kritisk student? Kände sig mina respondenter manade att själva iakttä ett kritiskt förhållningssätt till sitt gallringsförfarande inför mig, som de annars inte skulle göra? Som frågeställare har jag reflekterat mycket över om det kan föreligga en undersökningseffekt här.

De hinder jag stött på handlar om tidsbrist, ökad arbetsbelastning, personal-
linskränkningar, ökat tryck från vuxenstuderande och andra studerande, bristande framförhållning. Gallring prioriteras inte. Jag har också uppfattat en kluven inställning beträffande gallring: Å ena sidan är det ingenting man prioriterar eller ägnar tankar åt dagligen, å andra sidan är det väldigt viktigt att göra rätt när man väl gallrar, och det är då det bli kontroversiellt. Att ämnet är kontroversiellt framstår tydligt när man tar del av debattartiklar i saken. Ett tydligt exempel på detta ger Irma Ridbäck ”Gallring... viktig och grannlaga uppgift. Det handlar i första hand om att gå igenom ett bokbestånd så att ett *allsidigt* sammansatt bestånd blir kvar” (DIK –forum 1984 : 16, s 2). Tydligast blir det när GÖK- projektet diskuteras. Erik Hedin talar t ex om ”det exempellösa gallringsförfarandet vid Kalmar stadsbibliotek” (Biblioteksbladet 1992 : 3 s 91).

”Gallringen väcker många känslor i bibliotekariesjälar. Boken i sig är helig. Om den finns instoppad i en källare någonstans bör den finnas kvar där för evigheten, oavsett om någon har en aning om att den existerar. Det är den ena extrema uppfattningen. Den andra är att biblioteken endast skall ha sådana böcker som ger stora utlåningssiffror. Jag biträder ingendera ” skriver Anna – Lena Höglund (Biblioteksbladet 1992 : 4, s 127). Är det sant som en av mina respondenter, halvt på skämt, halvt på allvar formulerade sig: ”Jag gråter för varje bok jag slänger?”

8. Sammanfattning.

Gallring, påpekade jag inledningsvis, är ett evigt dilemma för biblioteken. Vad skall bevaras, vad skall kasseras? Dessa skenbart enkla frågor är inte okomplicerade att

besvara. En annan aspekt är den ekonomiska. Lokaler kostar pengar, har biblioteken råd att bevara böcker som inte lånas? Frågan om gallring för således med sig åtskilliga problem, värda att belysa. Med denna uppsats hoppas jag ha kunnat bidra till detta.

Syftet med min uppsats har varit att undersöka hur personalen gallrar på några svenska folkbibliotek idag. Jag hoppades kunna belysa vilka problem och hinder som kan föreligga, vilka aspekter personalen behöver ta i beaktande, vilka kriterier som används. Jag hoppades slutligen även kunna hitta en modell för gallringsförfarande på grundval av mina undersökningsresultat.

Jag valde att inleda min uppsats med en översikt över befintlig litteratur i ämnet för att ge läsaren en förberedande orientering och belysa vilka teorier och vilken diskussion jag funnit i ämnet gallring. Jag försökte göra ett urval som var relevant för problemformuleringen.

De problemställningar jag ville få svar på var:

- Hur sker gallring på ett svenskt folkbibliotek idag?
- Vilka kriterier för gallring tillämpas ?
- Vilka motiv för gallring finns ?
- Vilka problem och hinder för gallring stöter personalen på?

Den metod jag valde för att få svar på mina problemställningar var den kvalitativa intervjumetoden. Jag har djupintervjuat ansvarig bibliotekspersonal på inalles fyra folkbibliotek. Jag valde den kvalitativa intervjun som metod för att kunna tränga på djupet beträffande ansvarig bibliotekspersonals förhållningssätt till gallring, och söka locka fram så många individuella variationer som möjligt från mina informanter. Jag har valt djupintervju som metod även för att på ett naturligt sätt kunna följa upp tanke- och resonemangstrådar hos mina informanter. Detta vore inte möjligt om jag skulle ha använt mig av enkäter. Enkäter skulle också ha kunnat medföra friserade svar eller bortfall. Det kan givetvis inte helt uteslutas att jag även vid användandet av djupintervju erhållit friserade svar. Jag inser att jag genom att ha valt denna metod kan ha missat att få helt ärliga svar på mer känsliga frågor, som kanske varit enklare att besvara i form av en skriftlig enkät.

Vad jag har kommit fram till är att gallring fortfarande är en eftersatt verksamhet på de bibliotek jag undersökt, med ett undantag. Gallringen utförs huvudsakligen av bibliotekarier, möjligen kan assistenter få just assistera. Bibliotekarierna har olika områden de ansvarar för. Någon skriven planering för hur gallring skall utföras på respektive bibliotek finns inte. Det upplevs som svårt att hinna med gallring och bara på ett av biblioteken tyckte respondenten att man funnit en lagom nivå. Det egna omdömet (från bibliotekariehåll) framhölls som en viktig faktor vid utförandet av gallring. Erfarenhet framhölls också som väsentlig. Sätter man någon ny på gallring, då kan det bli tokigt, som en av respondenterna uttryckte det.

Att enbart förlita sig på kvantitativa gallringsmetoder (i form av gallringslistor) tog samtliga respondenter avstånd från. Att ta hjälp utifrån rådde det delade meningar om,

däremot överensstämde gallringskriterierna i stort mellan de olika biblioteken. Endast en av mina respondenter sade i klartext att uppfattningar kunde skilja sig åt, vad som var skräp för den ena, kunde vara värdefullt för den andra. Motiv för gallring var att skapa utrymme, hålla beståndet aktuellt och fräscht så att det lockade till utlån. De dominerande problem som alla respondenter tog upp handlade om brist på tid och personal för att kunna effektuera gallring i så tillfredsställande omfattning som möjligt. Personalen upplevde också ett ökat tryck pga ökade krav från studerande och vuxenstuderande.

Vad man ansåg kunna underlätta gallringsarbetet var att gallringsansvarig personal fick tid att "känna in sig" i beståndet, få kontinuitet i sitt ansvarsområde. Konsulthjälp utifrån framfördes också som ett önskemål. Det var ingen som direkt motsatte sig mina propåer om skrivna måldokument och mer struktur eller ökad periodicitet i gallringen, men frågan var hur man skulle få tid och personal att genomföra detta.

Jag uppfattade en kluven inställning till gallring: Å ena sidan var det inget man prioriterade, men när det väl gjordes var det viktigt att det blev riktigt gjort. När jag kontaktade biblioteken var alla angelägna om att bereda mig tid så snart som möjligt. Respondenterna var noga förberedda (utom en) och var noga med att svara så utförligt som möjligt på mina frågor. Var man avvaktande inför mig i min roll som förväntat kritisk student? Kände sig mina respondenter manade att själva iaktta ett kritiskt förhållningssätt till sitt gallringsförfarande inför mig, som de annars inte skulle göra? Som frågeställare har jag reflekterat mycket över om det kan föreligga en undersökningseffekt här.

På grundval av min litteraturgenomgång och mina intervjusvar har jag kommit fram till ett förslag till modell för gallringsförfarande. Tänkvärt är att två av mina respondenter var bibliotekschefer och rimligen borde kunna initiera måldokument och implementering av desamma. De kanske trots allt inte anser att gallring har samma dignitet som inköp? En av mina respondenter, bibliotekschef, sa till yttermera visso att visst är det viktigt med gallring, men "det kan aldrig bli lika viktigt som att köpa in."

Det kan också finnas en rädsla för "bestraffning" vid "felaktig" gallring i form av negativ opinion från låntagare och beslutsfattare. Ofta verkar utomstående aktörer kunna ha en mer skeptisk och känsloladdad inställning till gallring än professionella bibliotekarier men även bland bibliotekarier kan det råda delade meningar. Det kan finnas en rädsla för indragning av medel om man inte "gör rätt", som i fallet med Kalmargallringen.

Är det sant som en av mina respondenter, halvt på skämt, halvt på allvar formulerade sig: "Jag gråter för varje bok jag slänger?"

Referenser.

Tryckta källor

Att välja är politik: En debattbok om bibliotekens medieväl. (1978). – Lund : Bibliotekstjänst (Biblioteksdebatt 9)

Bibliotekskalendern 2001. – Lund : Bibliotekstjänst

Bookstock management in public libraries. Kring temat om hur folkbiblioteken hanterar, styr och aktiverar sina mediabestånd, Tylösand 4-6 oktober 1984. - Sveriges Allmänna Biblioteksförening

Dahl, Anna, *Talking stock : collection development into the 21st century. Rapport från ARLIS/UK & Irelands Annual Conference, University of Warwick, Coventry, 22-25 juli, 1999* // Bibliotekariesamfundet meddelar, 1999 nr 4

Dahl, Grete, (1982), *Kveles lånerne av gamle boker?* (Bok og bibliotek, s. 451- 452)

Edin, Pär och Nilsson, Kristina (1986), *Högsbotorpsprojektet : Utvärdering av ett gallrings- och exponeringsexperiment i Göteborg* . – Borås (Specialarbete)

Evans, G. Edward (2000), *Developing library and information center collections.* - 4. ed. –Englewood, Colorado : Libraries Unlimited

Folkbibliotek i Sverige : betänkande av folkbiblioteksutredningen (SOU 1984 : 23). – Stockholm

Fussler, Herman H, & Simon, Julian L. (1969), *Patterns in the use of books in large research libraries.* – The University of Chicago Press

Hansson, Joacim, *Folkbibliotekens förhållande till äldre bokmaterial i ett kulturpolitiskt perspektiv* // Kulturpolitisk tidskrift 1996 ; 3- 4, s. 24-33

Hartman, Sven G. (1993), *Handledning : liten handbok för den som arbetar med proje specialarbeten eller rapporter.* – 2. uppl. – Linköping : Universitetet i Linköping Lärarutbildningen, 1994. – (Skapande vetande. Rapport ; 17)

Hedin, Erik, *Gallringen i Kalmar en skandal* // Biblioteksbladet 1992 : 3 s. 91

Hjelmqvist, Bengt, *Folkbibliotekens plikt att gallra* // Svenska Dagbladet 1995-12-28

Holme, Idar Magne & Solvang, Bernt Krohn (1997), *Forskningsmetodik: om kvalitativa och kvantitativa metoder.* – 2. uppl. – Lund: Studentlitteratur

- Höglund, Anna-Lena (1992), *Mäta för att veta : Om metoder för att mäta biblioteksverksamhet.* – (Rapport från Statens Kulturråd 1992 : 4)
- Höglund, Anna-Lena 1997), *Äntligen en riktig fråga! Undersökning av referensverksamheten vid sex huvudbibliotek i Östergötland* : Länsbibliotek Östergötland
- Johansson, Anders, *Tilltufsad GÖK piffas upp på nytt* // Författaren, 1995 : 8, s. 16-17
- Johansson, Christina (1984), *Gallring på folkbibliotek* (Specialarbete). – Borås
- Järv, Harry, *GÖK -projektet inte så skadligt* //Svenska Dagbladet 1995-11-28
- Kampenprojektet: En studie av fem bibliotek på uppdrag av Statens Kulturråd.* (Rapporter och publikationer från Högskolan i Borås, 1994:1)
- Klasson, Maj (1990), *Biblioteksforskning i Sverige: En innehållsanalys av svensk biblioteksforskning/biblioteks- och informationsvetenskap 1900- 1988.* (Svensk biblioteksforskning 1990:4)
- Malmberg, Sofia (1996), *Ett fönster till den stora biblioteksvärlden : En uppsats om GÖK – projektet, med tyngdpunkt på Linnéstadens bibliotek i Göteborg.* (Magisteruppsats 1996 : 39). - Borås
- McKee, Penelope (1981), *Weeding the Forest Hill Branch of Toronto Public Library by the Slote method : A Test Case.* – (*Library Research vol.3, pp. 283 - 301*)
- Modigh, Birgitta , *Göken lever vidare* //Biblioteksbladet 1993: 3, s. 84, 99
- Mäntykangas, Arja, *Motreaktioner i digitaliseringens tidevarv* // Borås Tidning 2001-06-15
- Möhlenbrock, Sigurd (1977), *Biblioteksadministration 2 : om arbetsrutiner.* -3. uppl.– Bibliotekstjänst. – Lund
- Möller, Per och Somi, Jozsef J.(1985), *Gallrings- och exponeringsexperiment vid Högsbotorpsbibliotek i Göteborg.* – Borås (Specialarbete)
- Pors, Niels (1994), *Tilgaenglighed og graesning -om bibliotekernes brugere materialer og servicekvalitet.* – Kobenhavn : Danmarks Biblioteksforenings Forlag
- Printz Norell, Mari, *Umdp – dold (?) resurs i norr* // Bibliotekariesamfundet meddelar, nr 1, 1988
- Ridbäck, Irma, *Gallring och gallring* // DIK – forum 1984 : 16, s. 52
- Slote, Stanley J. (1997), *Weeding Library Collections : Library Weeding Methods.* - 4th ed. – Eaglewood, Colorado: Libraries Unlimited

Thorhauge, Jens (1984), *Skonlitteraer kassation i folkebiblioteker* (Biblioteksarbejde nr 13/14, s. 47-69)

Trost, Jan (1997), *Kvalitative intervjuer*. – 2. uppl. – Lund : Studentlitteratur

Otryckta källor.

Quentzer, Bertil (2000), *Beståndskunskap*. – Borås (Kompendium)

Muntliga källor.

4 intervjuer utförda med gallringsansvariga bibliotekarier (varav två tillika bibliotekschefer).

Intervjuerna finns i tre fall dokumenterade på band som förvaras hos uppsatsförfattaren, I ett fall finns intervjun dokumenterad endast i form av handskrivna anteckningar (pga tekniska problem).

Bilaga nr 1.

Intervjumanual.

HUR?

- 1.Kan du berätta för mig hur ni gör är när ni gallrar?
- 2.Du kan väl berätta lite mer om vilka som gallrar och hur det kommer sig att ni valt denna modell?
- 3.Hur är det med omfattningen på det ni gallrar varje år, har ni något system för det ?
4. Vad tycker du själv om gallring? Är det svårt? På vilket sätt?

VILKA KRITERIER?

- 1.Har ni några kriterier för gallring?
- 2.Berätta varför ni använder just dem?
- 3.Är alla överens om dem?
- 4.Brukar ni diskutera kriterierna med varandra? Ompröva?

VARFÖR GALLRAR MAN?

- 1.Kan du berätta lite om varför ni gallrar?
- 2.Tycker du att ni behöver gallra mer/mindre? Varför?

PROBLEM

- 1.Tycker du att gallringen är ett problem? Varför?
- 2.Berätta mer om vad du tycker är svårt att gallra! Varför?
- 3.Finns det något du tycker är lätt att gallra?
- 2.Vad kan man göra för att underlätta gallring, tycker du?

Kontrollfrågor:

- Hur mycket gallrar ni per år (av det totala beståndet)?
- Hur mycket vore önskvärt?
- Vem(vilka) gallrar?
- Hur ofta?

- Vilka målsättningar har ni med gallringen?
- Hur angeläget är det att gallra?
- Finns det ansvarsområden för gallring?
- Vill ni/får ni hjälp från länet?
- Vill ni/får ni hjälp från fackexperter?
- Finns det några hjälpmedel ni använder?
- Vad gör ni med de gallrade böckerna?